

ΑΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ Τ.Τ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ
ΒΟΡΡΑ-ΝΟΤΟΥ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ:
Νικόλαος Σκαρτσιούνης

Α.Μ.
7709

ΕΠΙΒΛΕΤΩΝ
κ. Αριστείδης Παπαρηγορίου

ΑΘΗΝΑ, 2017

Διοικητική Περίληψη

Η Ευρώπη θεωρείται συχνά ως ένα μέρος όπου το κοινωνικό συμβόλαιο, εξισορροπεί τη μεγέθυνση με την ανάπτυξη. Ένα μέρος όπου οι δημόσιες υπηρεσίες αποσκοπούν στο να εξασφαλίσουν ότι ο καθένας έχει πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας εκπαίδευση και κανείς δεν χρειάζεται να ζει με το φόβο του τι θα συμβεί όταν αρρωστήσει. Ένα μέρος όπου τα δικαιώματα των εργαζομένων, και ιδιαίτερα των γυναικών, είναι σεβαστά και υποστηρίζονται, και όπου οι κοινωνίες φροντίζουν για τους πιο αδύναμους και τους πιο φτωχούς, όπου η αγορά έχει αξιοποιηθεί προς όφελος της κοινωνίας, και όχι το αντίθετο. Ωστόσο, αυτό το ειδυλλιακό κοινωνικό μοντέλο έχει απειληθεί εδώ και καιρό, η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε σε πολλές χώρες, ακόμη και πριν το ξέσπασμα της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Τώρα, το ευρωπαϊκό μοντέλο δέχεται επίθεση από τις πολιτικές λιτότητας που «πωλούνται» στο ευρύ κοινό, ως το κόστος που συνεπάγεται μιας σταθερής, αναπτυσσόμενης οικονομίας, για την οποία όλοι οι πολίτες καλούνται να πληρώσουν.

Εάν αφεθούν ανεξέλεγκτα, τα μέτρα αυτά θα υπονομεύσουν τις κοινωνικές κατακτήσεις της Ευρώπης, δημιουργώντας διαιρεμένες χώρες και μια διαιρεμένη ήπειρο και παγιώνοντας τη φτώχεια για ολόκληρες γενιές. Η πρωτοφανής διάσωση των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων της Ευρώπης μπορεί να έσωσε το τραπεζικό της σύστημα αλλά αύξησε επίσης σημαντικά το δημόσιο χρέος. Υπέθεσαν ότι οι πολιτικές λιτότητας - μεμονωμένα επικεντρωμένες στην εξισορρόπηση του προϋπολογισμού και στη μείωση των ελλειμμάτων - θα αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη στην αγορά και τελικά θα οδηγήσουν στη δημιουργία θέσεων εργασίας και σε ανανεωμένες οικονομίες. Στις περισσότερες χώρες, αυτό δεν έχει συμβεί. Μετά από σχεδόν πέντε χρόνια, η λιτότητα έχει αποτύχει και συνεχίζει να έχει υψηλό κοινωνικό κόστος. Η εμπειρία από το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ελλάδα δείχνουν ότι όσο πιο σκληρή είναι η λιτότητα, τόσο υψηλότερη είναι η αύξηση του χρέους

Η τυφλή εστίαση στη μείωση του χρέους πάνω απ' όλα έχει αγνοήσει το γεγονός ότι η ανάπτυξη μπορεί να εξακολουθεί να εμφανίζεται κατά τη διάρκεια των σχετικά υψηλών επιπέδων χρέους και ότι οποιαδήποτε νέα ανάπτυξη της οικονομίας πρέπει να είναι χωρίς αποκλεισμούς και προς όφελος όλων. Τα προγράμματα λιτότητας που εφαρμόζονται σε όλη την Ευρώπη - με βάση κοντόφθαλμους, οπισθοδρομικούς φόρους και μεγάλες περικοπές δαπανών, ιδιαίτερα στις δημόσιες υπηρεσίες, όπως είναι η εκπαίδευση, η υγεία και η κοινωνική ασφάλιση - έχουν διαλύσει τους μηχανισμούς που μειώνουν την ανισότητα και επιτρέπουν την ισότιμη ανάπτυξη.

Οι φτωχότεροι έχουν πληγεί περισσότερο, καθώς το βάρος της ευθύνης για τις υπερβολές των τελευταίων δεκαετιών έχει περάσει στους πλέον ευάλωτους και σε αυτούς που φταίει λιγότερο. Τώρα, οι υποστηρικτές της λιτότητας, όπως είναι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), αρχίζουν να αναγνωρίζουν ότι τα σκληρά μέτρα λιτότητας δεν έχουν οδηγήσει στα αναμενόμενα αποτελέσματα, και έβλαψαν τόσο την ανάπτυξη όσο και την ισότητα. Τα ευρωπαϊκά έθνη υποφέρουν σε επίπεδα ρεκόρ με μακροχρόνια ανεργία και με ανεργία των νέων, έχοντας μια γενιά νέων ανθρώπων που περιμένουν να έρθουν χρόνια ανεργίας. Δεδομένου ότι η πραγματική αξία των μέσων εισοδημάτων συνεχίζει να καταρρακυλά, ειδικότερα στις χώρες που έχουν εφαρμόσει επιθετικές περικοπές δαπανών, ακόμη και εκείνοι που εργάζονται αντιμετωπίζουν ένα μέλλον όπου θα είναι πολύ φτωχότεροι σε σχέση με τους γονείς τους. Σχεδόν ένα στα 10 νοικοκυριά που εργάζονται στην Ευρώπη ζει σήμερα σε συνθήκες φτώχειας. Η Oxfam υπολογίζει ότι μπορεί να αυξηθούν κατά τουλάχιστον 15 εκατομμύρια άτομα μέχρι και 25 εκατομμύρια, ως αποτέλεσμα των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας. Οι γυναίκες θα δεχτούν το σκληρότερο χτύπημα. Όλο αυτό το διάστημα, οι πλούσιοι έχουν αυξήσει το συνολικό τους εισόδημα ενώ οι φτωχότεροι έχουν δει το δικό τους να μειώνεται. Αν συνεχιστούν οι σημερινές τάσεις σε ορισμένες χώρες στην Ευρώπη θα έχουμε σύντομα επίπεδα των ανισοτήτων που θα συγκαταλέγονται μεταξύ των υψηλότερων στον κόσμο.

Η ευρωπαϊκή εμπειρία φέρει σημαντικές ομοιότητες με τις πολιτικές διαρθρωτικής προσαρμογής που επιβλήθηκαν στη Λατινική Αμερική, στη

Νοτιοανατολική Ασία, και στην υποσαχάρια Αφρική στις δεκαετίες του 1980 και του 1990. Οι χώρες στις περιοχές αυτές έλαβαν οικονομική διάσωση από το ΔΝΤ και την Παγκόσμια Τράπεζα, αφού συμφώνησαν να υιοθετήσουν μια σειρά πολιτικών, συμπεριλαμβανομένων περικοπών των δημοσίων δαπανών, την εθνικοποίηση του ιδιωτικού χρέους, μειώσεις σε μισθούς, και ένα μοντέλο διαχείρισης του χρέους στο οποίο οι αποπληρωμές προς τους πιστωτές των εμπορικών τραπεζών υπερίσχυαν των μέτρων διασφάλισης κοινωνικής και οικονομικής ανάκαμψης. Αυτές οι πολιτικές ήταν μια αποτυχία, ένα φάρμακο που προσπάθησε να θεραπεύσει την ασθένεια σκοτώνοντας τον ασθενή.

Οι πολιτικές διαρθρωτικής προσαρμογής οδήγησαν σε στασιμότητα των εισοδημάτων και αύξηση της φτώχειας σε πολλές χώρες. 10 χρόνια πήρε στην Ινδονησία προκειμένου τα επίπεδα φτώχειας να επιστρέψουν τα προ κρίσης επίπεδα. Στη Λατινική Αμερική, τα εισοδήματα των απλών ανθρώπων ήταν τα ίδια στα μέσα της δεκαετίας του 1990 όπως ήταν το 1980. Ζωτικής σημασίας υπηρεσίες, όπως η εκπαίδευση και η υγεία, δέχτηκαν μεγάλες περικοπές ή ιδιωτικοποιήθηκαν, αποκλείοντας έτσι τους φτωχότερους και βλάπτοντας ιδιαίτερα τις γυναίκες. Εν τω μεταξύ, το μερίδιο του εισοδήματος των πλουσιότερων στην κοινωνία αυξήθηκε με ταχείς ρυθμούς. Παρά αυτές τις προειδοποιητικές ιστορίες, η λιτότητα ακολουθείται με έντονο ρυθμό στην Ευρώπη, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα μαθήματα του παρελθόντος. Τα μαθήματα αυτά υποδηλώνουν ένα ζοφερό μέλλον για τους φτωχότερους ανθρώπους της Ευρώπης, και προειδοποιούν για τις βλαβερές επιπτώσεις για την κοινωνία στο σύνολό της.

Πέραν αυτού, στο επιστημονικό πεδίο αυξάνουν οι μελέτες που αποδεικνύουν ότι οι εκπαιδευτικές, εργατικές και οικονομικές ανισότητες αυξάνουν με τον καιρό. Επιπλέον, ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι πιθανόν να οδηγήσουν σε διάφορες μορφές πολιτικού αποκλεισμού με άλλα λόγια την αποπολιτικοποίηση των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων ή σε διάφορες μορφές πολιτικού εξτρεμισμού. Κάτι τέτοιο αποτελεί σημάδι κινδύνου για το μέλλον των Ευρωπαϊκών δημοκρατιών και έρχεται σε ευθεία αντιπαράθεση με τις δημοκρατικές πολιτικές αξίες τις ισότητας όπως αυτές κατοχυρώνονται από τις Συνθήκες.

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 1 – Θεωρίες Ανισοτήτων	12
1.0 Η Προσέγγιση Χωρικής-Ισορροπίας («Σύγκλισης») στο οικονομικό πλαίσιο .	12
1.1 Η θεωρία της Αποσύνδεσης του Σαμίρ Αμίν.....	14
1.2 Απελευθέρωση του Εμπορίου και Ανισότητα	20
Κεφάλαιο 2 - Ανισότητα.....	22
2.1 Στοιχεία Ανισότητας.....	22
2.2 Οι φτωχοί εργαζόμενοι	26
2.3 Αιτίες Περιφερειακών Εκπαιδευτικών Ανισοτήτων.....	40
Επίλογος.....	48
Βιβλιογραφία	63

Λίστα Εικόνων

Εικόνα 1. Πακέτα Τόνωσης και Πακέτα Διάσωσης	8
Εικόνα 2 Εργασία στα όρια της φτώχειας 2010 -2012	28
Εικόνα 3 Βαθμός κινδύνου φτώχειας	30
Εικόνα 4 Πλήρης και μερική απασχόληση	32

Λέξεις κλειδιά: Ανισότητα, ανεργία, αποκλεισμός, λιτότητα, περικοπές, χρέος.

Εισαγωγή

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008, άρχισε με την κατάρρευση της αμερικανικής τράπεζας επενδύσεων Lehman Brothers και βύθισε την Ευρώπη σε μια κατάσταση οικονομικής αβεβαιότητας και αστάθειας. Προκειμένου να σωθεί το τραπεζικό σύστημα της Ευρώπης, ξεκίνησε ένα άνευ προηγουμένου σχέδιο διάσωσης των τραπεζών και άλλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Αυτό οδήγησε τελικά στη συσσώρευση τεράστιων δημοσίων χρεών. Μεταξύ του 2008 και του 2011, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε € 4.500 δισεκατομμύρια σε ενισχύσεις προς τον χρηματοπιστωτικό κλάδο (που ισοδυναμεί με 36,7 τοις εκατό του ΑΕΠ της ΕΕ), για να διασωθούν τράπεζες όπως είναι η Lloyds TSB στο Ηνωμένο Βασίλειο και η BayernLB στη Γερμανία. Πολλές τράπεζες που δεν έλαβαν πακέτα διάσωσης, όπως η Barclays, η Deutsche Bank και η Santander, παρόλα αυτά, επωφελήθηκαν έμμεσα μέσω των κρατικών παρεμβάσεων.

Με οικονομίες σοκαρισμένες και γκρεμισμένες, υπήρξε μια αρχική συμφωνία μεταξύ των κυβερνήσεων, η οποία έπρεπε να αντιμετωπίσει επειγόντως την έλλειψη ζήτησης και την απώλεια της εμπιστοσύνης της αγοράς μέσω ενός οικονομικού προγράμματος τόνωσης της οικονομίας. Η συμφωνία αυτή θα αποτελούσε μία ένεση αγοραστικής δύναμης προκειμένου να τονωθεί η ζήτηση και οι επενδύσεις για τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας. (6) Η δημιουργία θέσεων εργασίας, αυξάνει την κοινωνική ασφάλιση, και η αυξημένη οικονομική επένδυση είχε ως στόχο, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού σχεδίου για την ανάκαμψη της οικονομίας (European Recovery Plan), με συνολικό κόστος € 200 δισ για όλη την ΕΕ (1,5 τοις εκατό του ΑΕΠ της ΕΕ).(7) Ωστόσο, η συντριπτική πλειοψηφία των χρεών που οι χώρες της ΕΕ επί του παρόντος πληρώνουν, συσσωρεύτηκαν ως αποτέλεσμα της διάσωσης για τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα παρά τα μέτρα τόνωσης 2008-2010 (Εικόνα 1)

Εικόνα 1. Πακέτα Τόνωσης και Πακέτα Διάσωσης

Το 2010, πολλές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις έληξαν την επεκτατική πολιτική τους και ξεκίνησαν μια σειρά μέτρων λιτότητας. Ορισμένες χώρες, όπως η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιρλανδία και η Πορτογαλία όφειλαν να λάβουν μέτρα λιτότητας σύμφωνα με τους όρους των συμφωνιών διάσωσης τους από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ). Άλλοι, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, επέλεξαν ελεύθερα να λάβουν μέτρα λιτότητας, επειδή τα θεωρούσε ως το καλύτερο μέσο για την αντιμετώπιση του υψηλού δημόσιου χρέους και των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Τα μέτρα λιτότητας περιλαμβάνουν διάφορες πολιτικές που εδραιώνουν την ανισότητα - από την απώλεια των αξιοπρεπών δημοσίων υπηρεσιών μέχρι τη διάβρωση της κοινωνικής ασφάλισης και την αποδυνάμωση των συλλογικών διαπραγματεύσεων με την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας. Τα μέτρα αυτά, που αφορούν κυρίως αναδρομικούς φόρους και μεγάλες περικοπές δαπανών, είχαν σοβαρές επιδράσεις στις Ευρωπαϊκές κοινωνίες σε μία εποχή που οι περισσότερες χώρες υποφέρουν από υψηλά επίπεδα ανεργίας.

Παρόμοια προγράμματα στις χώρες της Λατινικής Αμερικής, της ΝΑ Ασίας και της υποσαχάριας Αφρικής είχαν σοβαρές επιπτώσεις στη φτώχεια και στην ανισότητα. Σε ορισμένες χώρες, τα προγράμματα αυτά

εμπόδισαν την ανάπτυξη για δύο δεκαετίες και οδήγησαν σε τεράστιες ανισότητες.

Η Ευρώπη αντιμετωπίζει πολλές προκλήσεις. Σε παγκόσμιο επίπεδο, η ΕΕ πρέπει να έχει μία φωνή για να αντιμετωπίσει μία πληθώρα πολιτικών, στρατιωτικών και οικονομικών κρίσεων. Εσωτερικά, πρέπει να προάγει τη συνοχή παρά το πλήθος των γεγονότων που απειλούν την καρδιά του Ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, μπορεί να ισχυριστεί κάποιος ότι τα κοινωνικά θέματα είναι σημαντικά; Εάν δούμε την εξέλιξη της ΕΕ κατά τις τελευταίες δεκαετίες, είχε σημειωθεί ουσιαστική πρόοδος στη δημιουργία μίας εσωτερικής αγοράς και μία οικονομική και νομισματική ένωση εάν και όχι χωρίς προβλήματα όπως έδειξε η κρίση του 2008. Αλλά μία Ευρωπαϊκή κοινωνική ένωση, ακόμα και σε μικρότερη κλίμακα, δεν είναι ορατή στον ορίζοντα. Αντίθετα, ο αγώνας για την οικονομική ανάπτυξη και την απελευθέρωση των αγορών εργασίας φαίνεται ότι θέτει σε κίνδυνο μία κοινή κοινωνική Ευρώπη.

Φαίνεται πραγματικά σαν η ΕΕ και τα κράτη μέλη της να σκέφτονταν περισσότερο με οικονομικούς όρους, ελπίζοντας ότι οι οικονομικές λύσεις θα διορθώσουν όλα τα κοινωνικά προβλήματα ταυτόχρονα. Φυσικά η ΕΕ έχει υιοθετήσει μια σειρά σχετικών και φιλόδοξων κοινωνικών πολιτικών στο πλαίσιο της ατζέντας της Ευρώπης το 2020 και πιο πρόσφατα, μέσω πρωτοβουλιών όπως είναι η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Απασχόληση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012), και ειδικότερα το Κοινωνικό πακέτο επενδύσεων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013) το οποίο περιέχει ένα πλούτο πληροφοριών και χρήσιμες συστάσεις πολιτικής για την κοινωνική διάσταση της Ευρώπης. Ωστόσο, οι κοινωνικές πολιτικές στην ΕΕ παραμένουν μακράν μία εθνική αρμοδιότητα και τα θεσμικά όργανα της ΕΕ μπορούν μόνο να «ενθαρρύνουν» τα κράτη μέλη να προσαρμόσουν τις κοινωνικές πολιτικές τους (βλέπε τίτλους ΙΧ και Χ της Συνθήκης για την ΕΕ).

Ο συνολικός αντίκτυπος αυτών των προσπαθειών είναι επομένως πιθανό να παραμείνει περιορισμένος, εκτός εάν οι πολιτικές αυτές μπορούν πραγματικά να υιοθετηθούν και να εφαρμοστούν σε επίπεδο κράτους. Σε μια πρόσφατη έρευνα οι Frazer et al. (2014: 5), παρατηρούν: «υπάρχει μια αυξανόμενη συναίνεση ότι η κοινωνική διάσταση της Στρατηγικής

Ευρώπης 2020 ήταν απογοητευτική». Η αναίρεση των κοινωνικών ζητημάτων υπονομεύει τα θεμέλια της ΕΕ. Οι κρίσεις που ταρακούνησαν την Ευρώπη έχουν δείξει ότι μια οικονομική ένωση είναι αδύνατη χωρίς μια κοινωνική ένωση και ότι η κοινωνική επενδυτική κατάσταση είναι αδύνατη χωρίς ένα προστατευτικό κράτος πρόνοιας (Vandenbroucke, 2014, SchraadTischler και Kroll, 2014).

Στο ευρωπαϊκό ερευνητικό έργο GUSTO, ο Crouch αναφέρει ότι η ένταξη στην ΕΕ απαιτεί, αφενός, την αγοραιοποίηση και αφετέρου μια ευρωπαϊκή διαδικασία κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη. Η ίδια η αγοραιοποίηση οδηγεί σε ανασφάλεια και αποδυναμώνει τη σταθερότητα της ΕΕ. Ως εκ τούτου, η επέκταση των αγορών αυξάνει την ανάγκη για θεσμούς εκτός αγοράς (Crouch, 2013, Sandel, 2012). Πολλοί πολιτικοί και οικονομολόγοι πιστεύουν, και θα ήθελαν να πιστεύουμε, ότι η οικονομική ανάπτυξη αντικαθιστά ή μειώνει την ανάγκη για κοινωνική πολιτική. Ωστόσο, η ανάπτυξη στην Ευρώπη τις τελευταίες δεκαετίες συνοδεύεται από αύξηση των ανισοτήτων σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, όπως πολύ καλά απεικονίζεται, για παράδειγμα, από το ευρωπαϊκό ερευνητικό έργο GINI (Salverda κ.ά., 2014).

Οι ανισότητες απειλούν την κοινωνική συνοχή και απειλούν επίσης την ανάπτυξη. Όπως επισήμανε ο Stiglitz (2013), η άνιση κατανομή του εισοδήματος μειώνει τη συνολική ζήτηση και περιορίζει την οικονομική ανάπτυξη. Οι φτωχοί άνθρωποι έχουν πολύ λίγα χρήματα για να καταναλώνουν και οι πλούσιοι άνθρωποι έχουν πάρα πολλά χρήματα για να αναπληρώσουν τα χαμηλά ποσοστά κατανάλωσης των φτωχών. Επιπλέον, υπάρχουν επιστημονικά στοιχεία που αποδεικνύουν ότι σε χώρες με υψηλό βαθμό κοινωνικής ανισότητας, πολλοί άνθρωποι δεν έχουν πρόσβαση σε βασικούς πόρους όπως είναι η εκπαίδευση και η απασχόληση, ακόμα κι αν αυτοί οι άνθρωποι θα μπορούσαν να είναι πολύ παραγωγικοί. Με την άρνηση αυτών των πόρων στα άτομα, καταστρέφεται πολύτιμο ανθρώπινο κεφάλαιο, και ως εκ τούτου η ανάπτυξη.

Επιπλέον, οι χώρες με υψηλό βαθμό κοινωνικής ανισότητας χρειάζονται πολύ υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης από τις χώρες με χαμηλά επίπεδα ανισότητας προκειμένου να μπορούν, εν πρώτοις να μειώσουν τη

φτώχεια. Ή εάν το θέσουμε αντιστρόφως, όσο χαμηλότερος είναι ο βαθμός της υλικής ανισότητας σε μια χώρα, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα η οικονομική ανάπτυξη να είναι προς όφελος όλων. Η μεγάλη ανισότητα είναι κακή για την φτώχεια, η μεγάλη ανισότητα είναι κακή για τη μείωση της φτώχειας και η υψηλή ανισότητα δεν είναι καλή για την ανάπτυξη.» (Hvistendahl, 2014: 835). Σε αυτό το πλαίσιο, η εφαρμογή της έκκλησης από τον εκλεγέντα Πρόεδρο Jean-Claude Juncker για μια «πιο δίκαιη» ΕΕ απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή.

Το δεύτερο πιο σημαντικό θέμα είναι το πολιτικό. Τα κράτη μέλη της ΕΕ και η ίδια η ΕΕ βασίζονται σε δημοκρατικές αρχές, πράγμα που σημαίνει ότι οι ευρωπαϊκές ενδιαφέρονται και φροντίζουν για την ισότητα. Κανένας σοβαρός πολιτικός στην Ευρώπη δεν είπε ποτέ: «Οι δημοκρατίες θα πρέπει να ενθαρρύνουν τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες!»

Αυτός είναι ο λόγος που οι ανισότητες στην Ευρώπη δεν αποτελούν μόνο κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα αλλά είναι επίσης πιθανά δοκιμές για τα δημοκρατικά συστήματα. Εάν αυτές οι ανησυχίες είναι σωστές, είναι σημαντικό όχι μόνο να οικοδομηθούν οι θεσμικές δομές για μια ευρωπαϊκή κοινωνική ένωση, αλλά και να χαρτογραφηθούν οι κοινωνικές ανισότητες στην Ευρώπη, με τον ίδιο τρόπο που οι ερευνητές στο ερευνητικό έργο GINI που χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή έκαναν πρόσφατα. Η απόκτηση μίας σαφούς εικόνας για την έκταση των κοινωνικών ανισοτήτων τόσο εντός όσο και μεταξύ των χωρών της ΕΕ είναι ένα απαραίτητο πρώτο βήμα. Το δεύτερο βήμα είναι να σκεφτούμε τις πολιτικές για την αντιμετώπιση αυτών των ανισοτήτων. Αυτό είναι ακριβώς που η παρούσα εργασία επιδιώκει να επιτύχει με βάση τις υψηλά ποιοτικές ερευνητικές εργασίες που διεξήχθησαν με τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αλλά και, πολύ πρόσφατα, με άλλους ερευνητές από διάφορους επιστημονικούς κλάδους, όπως είναι η κοινωνιολογία (Dubet, 2014), η φιλοσοφία (Sandel, 2012) και τα οικονομικά (Piketty, 2014).

Κεφάλαιο 1 – Θεωρίες Ανισοτήτων

1.0 Η Προσέγγιση Χωρικής-Ισορροπίας («Σύγκλισης») στο οικονομικό πλαίσιο

Οι κύριοι υποστηρικτές αυτής της θεωρίας ισχυρίζονται ότι η περιφερειακή ανισότητα στο πρώτο στάδιο της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης είναι κάτι φυσιολογικό που πηγάζει από την έλλειψη συντονισμού μεταξύ του χωρικού συστήματος (περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη) και το εθνικό σύστημα (εθνική οικονομική ανάπτυξη). Πάνω από ένα χρονικό διάστημα, όμως, με την αύξηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των συντελεστών παραγωγής (εργασία και κεφάλαιο) μεταξύ των περιφερειών, οι περιφερειακές ανισότητες θα ελαχιστοποιηθούν ή, ενδεχομένως, θα εξαλειφθούν. Σύμφωνα με τους Borts και Stein (1964), η μετανάστευση του εργατικού δυναμικού από περιοχές χαμηλού εισοδήματος, οι οποίες διαθέτουν πλεόνασμα διαθέσιμου εργατικού δυναμικού, σε περιοχές υψηλού εισοδήματος, με ζήτηση για εργατικό δυναμικό, θα μειώσει τις περιφερειακές ανισότητες όσον αφορά την ανεργία και το εισόδημα. Η μείωση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων, μέσω της μετανάστευσης εργατικού δυναμικού, μπορεί να γίνει αντιληπτή μόνο σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα, εάν δεν ληφθούν υπόψη τα χαρακτηριστικά του μετανάστη.

Σε μια τέτοια περίπτωση, η μετανάστευση των εργαζομένων και των οικογενειών τους από τις περιφερειακές περιοχές στις κύριες περιοχές μειώνει τον αριθμό των εργαζομένων στην περιφέρεια. Μειώνεται, για παράδειγμα, ο μεγάλος αριθμός των εργαζομένων στις αγροτικές περιοχές των αναπτυσσόμενων χωρών, ενώ αυξάνεται ο αριθμός των εργαζομένων στη βασική περιοχή. Βραχυπρόθεσμα, είναι μία περίοδος κατά την οποία το απόθεμα του κεφαλαίου παραμένει αμετάβλητο, κι αυτό οδηγεί σε μια αύξηση του οριακού εξαγόμενου προϊόντος στην περιφέρεια και σε μείωση στην κύρια περιοχή. Αυτό, με τη σειρά του, οδηγεί σε μείωση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων εισοδήματος. Μια διαφορετική προσέγγιση, η οποία γραφικά παρουσιάζει την προσέγγιση χωρικής

ισορροπίας χρησιμοποιώντας την τιμή του οριακού προϊόντος και την εσωτερική μετανάστευση αναφέρεται στον Lipshitz (1992).

Το κλείσιμο του χάσματος μεταξύ των περιφερειών κατά τη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου απεικονίζεται μέσω της διάσημης αντεστραμμένης καμπύλης U όπως προτάθηκε από Williamson (1965). Η καμπύλη δείχνει πώς, στα πρώτα στάδια της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης, η περιφερειακή ανισότητα μεγαλώνει. Από ένα ορισμένο σημείο, W , η εθνική οικονομική ανάπτυξη W συνοδεύεται από μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων, τη VW . Με άλλα λόγια, η καμπύλη δείχνει ότι σε μια φτωχή χώρα υπάρχει περιφερειακή ισότητα της φτώχειας. Κατά τη διάρκεια της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης, η περιφερειακή ανισότητα αυξάνει μέχρι ένα ορισμένο σημείο. Μετά από αυτό το σημείο, η εθνική οικονομική ανάπτυξη συνοδεύεται από μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων (περιφερειακή ισότητα ευημερίας). Οι ερευνητές οι οποίοι αναφέρουν τον Williamson θεωρούν ότι η θεωρία του είναι μία «θεωρία της μετάβασης» που περιγράφει μια φάση που κάθε χώρα θα πρέπει να περάσει μέσα από τη διαδικασία εθνικής οικονομικής ανάπτυξης (βλ. Vining και Strauss 1977, Fisch 1984).

Με άλλα λόγια, αρκεί να βελτιωθεί το ποσοστό της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης, προκειμένου να περιορισθούν «αυτόματα» (χωρίς παρέμβαση από πάνω) τα διαπεριφερειακά κοινά. Η προσέγγιση του Williamson αποτελεί την «επίσημη θέση» της σχολής της χωρικής ισορροπίας και, αρκετά χρόνια αργότερα, διαπιστώνουμε ερευνητές που εξακολουθούν να την υποστηρίζουν (Mera, 1978, 1979). Για παράδειγμα, ο Mera (1979: 1129) αναφέρει: «Στα τελευταία άρθρα μου αποδείξει, με βάση τις αναπτυξιακές εμπειρίες της Ιαπωνίας και της Κορέας, ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν αυξάνει μόνο το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα, αλλά επίσης μειώνει τις εισοδηματικές διαφορές μεταξύ των περιφερειών και κατά συνέπεια μειώνει το μέγεθος των άλλων περιφερειακών προβλημάτων.» Στη συνέχεια καταλήγει: “Ως εκ τούτου, οι αστικές – αγροτικές ανισορροπίες αποτελούν μόνο ένα προσωρινό πρόβλημα το οποίο μπορεί να ξεπεραστεί σε μικρότερο χρονικό διάστημα με την επιτάχυνση του βαθμού ανάπτυξης της οικονομίας.

1.1 Η θεωρία της Αποσύνδεσης του Σαμίρ Αμίν

Σύμφωνα με τον Σαμίρ Αμίν, μέχρι τη σύγχρονη εποχή, η πόλωση υπήρξε ένα υποπροϊόν της ανάπτυξης του καπιταλισμού. Κατά την εξέλιξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η πόλωση του σύγχρονου καπιταλισμού έδειξε ότι έχει πολλές συνεχείς και διαφορετικές μορφές:

«Μερκαντιστική μορφή» (1500-1800) .Εμφανίστηκε πριν από τη βιομηχανική επανάσταση. Αυτό το εμπορικό κεφάλαιο έλαβε κυρίως τη μονοπωλιακή του θέση στις χώρες του Ατλαντικού, με τις απομακρυσμένες περιοχές της Αμερικής.

Ο επονομαζόμενος «κλασικός τρόπος λειτουργίας» (1800 - 1945). Προέρχεται από τη βιομηχανική επανάσταση και καθόρισε τη βασική μορφή του καπιταλισμού. Οι περιφερειακές χώρες την περίοδο εκείνη αναπτύχθηκαν περαιτέρω σε μία έκταση που περιελάμβανε την Ασία (εξαιρουμένης της Ιαπωνίας), την Αφρική και τη Λατινική Αμερική. Από τη βιομηχανική επανάσταση μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το παγκόσμιο σύστημα βασίστηκε στην πόλωση αυτού του «κλασικού τρόπου».

Μεταπολεμική περίοδος (1945-1990). Αυτή υπήρξε μια περίοδος εκβιομηχάνισης των περιφερειακών χωρών. Η εκβιομηχάνιση αυτή, αναμφίβολα, ήταν άνιση και ασύμμετρη. Στην Ασία και τη Λατινική Αμερική, η εκβιομηχάνιση ήταν ο μεγαλύτερος κοινωνικός παράγοντας. Σε αυτές τις περιφερειακές χώρες που μόλις είχαν αποκτήσει πολιτική ανεξαρτησία, τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα επιτάχυναν περαιτέρω αυτήν την άνιση διαδικασία εκβιομηχάνισης. Ωστόσο, την ίδια στιγμή, το εθνικό σύστημα παραγωγής αποσυντέθηκε σταδιακά. Αυτή η διπλή ύφεση είναι ένα σύμπτωμα της εμβάθυνσης της παγκοσμιοποίησης.

Σύγχρονη εποχή (από το 1990). Η συσσώρευση οδήγησε στην κατάρρευση του παγκόσμιου συστήματος ισορροπίας μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Από τη δεκαετία του 1990, με την σημαντική επιτάχυνση της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης, η κοινωνική μορφή του καπιταλισμού φαίνεται να έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές, και η άτακτη κατάσταση και ακραία ευπάθεια του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος είναι πρωτοφανής

Πρόκειται για μια εξαιρετικά σημαντική βάση για την οποία ο Σαμίρ Αμίν κρίνει την ιστορική τύχη του καπιταλισμού. Ο Αμίν πιστεύει ότι προκειμένου να εξετασθεί το πρόβλημα του τέλους του καπιταλισμού και της προοπτικής για την ανθρωπότητα, είναι βασικό να αποδειχθεί το κατά πόσον η ανάπτυξη του καπιταλισμού σήμερα έχει λύσει όλες τις συγκρούσεις και κρίσεις ή αν ο καπιταλισμός έχει φτάσει σε μια τέλεια κατάσταση αρμονικής ανάπτυξης. Η απάντηση του Αμίν είναι σαφώς αρνητική. Όπως αναφέρει: «Τώρα, αυτή η εξέλιξη δεν φέρει μόνο μια νέα μορφή πόλωσης χαρακτηριστικό της νέας παγκόσμιας τάξης, αλλά και έχει οδηγήσει σε μια άτακτη κόσμο.» Ο Σαμίν υποστηρίζει ότι «αυτή η κρίση είναι ορατή σε όλες τις περιοχές του κόσμου και σε όλες τις πτυχές της πολιτικής, κοινωνικής και ιδεολογικής κρίσης.» Αντί να ενθαρρύνει την ειρήνη και την ασφάλεια και τη διεθνή αλληλεξάρτηση, η παγκοσμιοποίηση ενισχύει τις ανισότητες, τις πολώσεις, τους σωβινισμούς, και τις συγκρούσεις εντός και μεταξύ των εθνών Υπάρχουν τρεις βασικοί λόγοι: η αποτυχία της παγκοσμιοποίησης «να αναπτύξει νέες μορφές πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης πέρα από το έθνος-κράτος, να συμφιλιώσει την ανάπτυξη της εκβιομηχάνισης σε τμήματα της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής με την επιδίωξη της παγκόσμιας ανάπτυξης και να αναπτύξει μια σχέση, και όχι στον αποκλεισμό με την Αφρικανική περιφέρεια ». Ως εκ τούτου, κατά την άποψη του Αμίν, η τρέχουσα χαοτική κατάσταση, όχι μόνο δεν μπορεί να αντέξει τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, αλλά αποκαλύπτει την ευάλωτη κατάσταση της.

Οι «τρεις αντιφάσεις» του καπιταλισμού δεν μπορούν να ξεπεραστούν. Ο Αμίν πιστεύει ότι η διαδικασία της καπιταλιστικής συσσώρευσης είναι ασυμβίβαστη με τα συμφέροντα της μεγάλης πλειοψηφίας του λαού, η οποία αποτυπώνεται κυρίως σε τρεις μεγάλες αντιφάσεις: πρώτον, στην αντίφαση ανάμεσα στην καπιταλιστική επιδίωξη των συμφερόντων και της θέσης των εργαζομένων ως εξαρτημάτων. Δεύτερον, στην εγγενή αντίφαση του καπιταλισμού μεταξύ των αποκαλούμενων «λογικών» βραχυπρόθεσμων οικονομικών οφελών και τη συνολική μελλοντική ανάπτυξη του πλανήτη. Τρίτον, το διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών.

Όλες αυτές οι αντιφάσεις δεν έχουν ξεπεραστεί, αντιθέτως, έχουν σταδιακά μεγαλώσει με την ανάπτυξη του καπιταλισμού.

Η ευελιξία του καπιταλισμού, που είναι η ικανότητά του να χρησιμοποιεί διάφορα μέσα κοινωνικών προσαρμογών, του δίνει τη δυνατότητα να ξεπερνά τις κρίσεις που προκαλούνται από το ξέσπασμα των συγκρούσεων. Ωστόσο, αυτές οι «μισές» προσεγγίσεις που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση της κρίσης έχουν αυξήσει τις αντιφάσεις του ίδιου του καπιταλισμού.

Τα πέντε καπιταλιστικά μονοπώλια απορροφούν "υπεραξία" που παράγεται στην περιφέρεια. Ο Αμίν ενθαρρύνει εκείνους που δεσμεύονται στην «προοπτική του παγκόσμιου σοσιαλισμού» να αγωνιστούν εναντίον «των πέντε μονοπωλίων που αναπαράγουν τον καπιταλισμό». Τα πέντε μονοπώλια είναι: το μονοπώλιο της τεχνολογίας που παράγεται από τις στρατιωτικές δαπάνες των ιμπεριαλιστικών κέντρων, το μονοπώλιο του ελέγχου στα παγκόσμια οικονομικά και μια ισχυρή θέση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, το μονοπώλιο της πρόσβασης σε φυσικούς πόρους, το μονοπώλιο της διεθνούς επικοινωνίας και των μέσων μαζικής ενημέρωσης, και το μονοπώλιο των μέσων μαζικής καταστροφής.

Ο νόμος της «πόλωσης» είναι ένας εγγενής νόμος της παγκόσμιας καπιταλιστικής επέκτασης. Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής βασίζεται σε ένα συνδυασμό αγαθών, κεφαλαίων και αγορών εργασίας, ενώ ο τρόπος λειτουργίας του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος είναι ένας συνδυασμός της κυκλοφορίας εμπορευμάτων και κεφαλαίων, από τις οποίες η αγορά εργασίας διαχωρίζεται τεχνητά. Στη Γαλλία, στις Ηνωμένες Πολιτείες και στις άλλες ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, υπάρχει μια ομαλή ροή αγαθών και εργασίας. Ωστόσο, όσον αφορά το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, δεν υπάρχει ενσωμάτωση της αγοράς εργασίας. Τα πολιτικά σύνορα υπάρχουν ακόμα και θα διαρκέσουν καιρό. Αυτή η λογική είναι αρκετή για να κάνει τους ανθρώπους να δούν ξεκάθαρα ότι η παγκόσμια πόλωση αποτελεί αναπόφευκτο αποτέλεσμα της επέκτασης του κεφαλαίου. Ο καπιταλισμός παράγει ένα άνευ προηγουμένου πρόβλημα το οποίο δεν μπορεί να λυθεί από μόνο του, δηλαδή: την αυξανόμενη πόλωση του κόσμου. Η παγκόσμια πόλωση είναι ένα σύγχρονο φαινόμενο που σχετίζεται με τον καπιταλισμό. Ως εκ

τούτου, αυτό που χρειαζόμαστε είναι να εξετάσουμε πώς το σημερινό σύστημα θα αντιδράσει σε αυτή την προοπτική. Οι άνθρωποι δεν μπορούν να δουν την αυγή της ανθρώπινης απελευθέρωσης, αλλά ο κίνδυνος της μαζικής ανεργίας σ' αυτό το φαινόμενο, οδηγεί στην επιδείνωση της φτώχειας. Ο Αμίν πιστεύει ότι το καπιταλιστικό σύστημα είναι βέβαιο ότι θα αντικατασταθεί από μία νέα κοινωνία. Συγκεκριμένα, ανέφερε ότι : «οι αντιφάσεις για τις οποίες μιλάμε, κάνουν τη δουλειά τους ήσυχα, και μια μέρα οι «σταθερές» δομές θα καταρρεύσουν. Η ιστορία τότε εισέρχεται σε μια φάση που μπορεί να χαρακτηριστεί ως μεταβατική αργότερα, αλλά η οποία βιώνεται ως μια μετάβαση προς το άγνωστο, κατά την οποία νέες ιστορικά θέματα κρυσταλλώνονται σιγά σιγά. Τα θέματα αυτά εγκαινιάζουν νέες πρακτικές, ξεκινώντας από τη δοκιμή και το λάθος, και τα νομιμοποιούν μέσα από νέες ιδεολογικές συζητήσεις, συχνά συγχέομενες από την αρχή. Μόνο όταν οι διαδικασίες της ποιοτικής αλλαγής έχουν ωριμάσει επαρκώς τότε εμφανίζονται νέες κοινωνικές σχέσεις, ορίζονται τα μετα-μεταβατικά συστήματα τα οποία είναι ικανά για διαρκή αυτο-αναπαραγωγή». Η προφητεία του Αμίν του καπιταλισμού είναι συνεπής με τις απόψεις του Wallerstein.

Αλλά ο Αμίν είναι ακόμα πιο αποφασιστικός: «ακριβώς επειδή οι έμφυτες αντιφάσεις του καπιταλισμού είναι πιο έντονες στο τέλος του αιώνα απ' ό,τι ήταν στην αρχή του, και επειδή τα μέσα καταστροφής είναι επίσης πολύ μεγαλύτερα από ό,τι ήταν πριν, οι εναλλακτικές λύσεις για τον εικοστό πρώτο αιώνα είναι (περισσότερο από ποτέ) σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα ».

Τα βασικά σημεία του Αμίν σχετικά με την ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου είναι: οι καπιταλιστικές χώρες στην περιφέρεια (οι χώρες του Τρίτου Κόσμου) πρόκειται να βιώσουν μια διαδικασία αποσύνδεσης από το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, αν θέλουν να έχουν μια πραγματική ανάπτυξη. Κατά τη συζήτηση της «αποσύνδεσης», ο Αμίν τονίζει την ανάγκη για τις υπανάπτυκτες χώρες να υιοθετήσουν νέες στρατηγικές και αξίες διαφορετικές από τις βόρειες ανεπτυγμένες χώρες.

Η αποσύνδεση, εξηγεί, δεν σημαίνει «αυτάρκεια, αλλά άρνηση να υποκύψει κάποιος στην κυρίαρχη λογική του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος». Η αποσύνδεση συνεπάγεται μια μεταφορά πολιτικής

ηγεμονίας στα νέα «κέντρα» . Η αποσύνδεση είναι μια μορφή απομάκρυνσης, «ένα είδος ενεργητικής αντι-παγκοσμιοποίησης, η οποία βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με την ίδια την παγκοσμιοποίηση».

Ο Αμίν έχει τέσσερις προτάσεις για να δικαιολογήσει την αποσύνδεση. Πρώτον, η αναγκαιότητα της αποσύνδεσης είναι το λογικό πολιτικό αποτέλεσμα της άνισου χαρακτήρα της ανάπτυξης του καπιταλισμού . Η άνιση ανάπτυξη, υπό την έννοια αυτή, είναι η πηγή των βασικών κοινωνικών, πολιτικών και ιδεολογικών εξελίξεων. Δεύτερον, η αποσύνδεση αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση οποιασδήποτε σοσιαλιστικής εξέλιξης στο Βορρά και στο Νότο. Αυτή η πρόταση είναι απαραίτητη για μια ανάγνωση του μαρξισμού που λαμβάνει πραγματικά υπόψη τον άνισο χαρακτήρα της καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Τρίτον, οι πιθανές εξελίξεις που θα είναι διαθέσιμες μέσω της αποσύνδεσης δεν θα «εγγυηθούν» περαιτέρω εξέλιξη προς την κατεύθυνση ενός προκαθορισμένου «σοσιαλισμού». Ο σοσιαλισμός είναι ένα μέλλον που πρέπει να κατασκευαστεί. Τέταρτον, η επιλογή για την αποσύνδεση πρέπει να συζητηθεί με πολιτικούς όρους. Αυτή η πρόταση προκύπτει από τη θέση σύμφωνα με την οποία οι οικονομικοί περιορισμοί είναι απόλυτοι μόνον για όσους αποδέχονται την αποξένωση των εμπορευμάτων που είναι εγγενής στον καπιταλισμό και να μετατραπεί σε ένα ιστορικό σύστημα αιώνιας ισχύος.

Ο Αμίν υποστηρίζει ότι το κέντρο μεγαλώνει εις βάρος της περιφέρειας. Σε αυτό το πλαίσιο, πιστεύει ότι ο μόνος τρόπος ανάπτυξης του Τρίτου Κόσμου είναι μέσω της διαδικασίας αποσύνδεσης. Αλλά λόγω του ότι οι καπιταλιστικές χώρες του Τρίτου Κόσμου δεν έχουν επιτύχει ακόμα οικονομική απογείωση ακόμα και εάν λεκτικά λένε ότι είναι αυτάρκειες, είναι πολύ αδύναμες και δεν έχουν τον τρόπο να πετύχουν την αποσύνδεση. Ως εκ τούτου, η αποσύνδεση μπορεί να είναι σχετική. Εξαρτάται από τη διαπραγματευτική ικανότητα και τα οικονομικά, πολιτισμικά και πολιτικά πλεονεκτήματα των περιφερειακών χωρών. Ως πρόταση ανάπτυξης, η αποσύνδεση σχετίζεται με κάποιο είδος κοινωνικού προγράμματος το οποίο αποτελεί το σχέδιο δημιουργίας ενός εθνικού και σύγχρονου κράτους. Ο Αμίν αναλύει τις αιτίες της «υπανάπτυξης» του Τρίτου Κόσμου. Υποστηρίζει ότι η δομή «κέντρο»

και «περιφέρεια» του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, ενσωματώνεται στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα σε συμφωνία με τις απαιτήσεις του κέντρου. Η διαδικασία ανάπτυξης της περιφέρειας υπόκειται στην καπιταλιστική ανάπτυξη του «κέντρου».

Εάν και οι βιομηχανίες έχουν επεκταθεί στις ημι-βιομηχανοποιημένες χώρες, αυτό δεν συνεπάγεται ότι το κενό μεταξύ του «κέντρου» και της «περιφέρειας» μειώνεται. Στην πραγματικότητα, η μεγάλης κλίμακας μεταφορά χωρών εντάσεως εργασίας επιτάχυνε τη δημιουργία μίας νέας άνισης διεθνούς κατανομής εργασίας. Σε αυτή την άνιση διεθνή κατανομή της εργασίας, ο Τρίτος Κόσμος στην «περιφέρεια» κληρονομεί αυτές τις βιομηχανίες με περιορισμένο δυναμικό ενώ οι καπιταλιστικές χώρες στο «κέντρο» διατηρούν τις βιομηχανίες που έχουν δυναμικό ανάπτυξης και συγκριτικό πλεονέκτημα. Ο Αμίν περαιτέρω υποδεικνύει τον τρόπο διαφυγής από την κατάσταση της υπανάπτυξης. Πιστεύει ότι όσο υπάρχει η δομή «κέντρου» και «περιφέρειας» στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, η ανάπτυξη των χωρών του Τρίτου Κόσμου θα είναι μόνο εξαρτώμενη και ελεγχόμενη. Ως εκ τούτου, υποστηρίζει ότι προκειμένου να γίνει ανεξάρτητος, ο Τρίτος Κόσμος θα πρέπει να αποσυνδεθεί από το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Ως τρόπο «αποσύνδεσης» ο Αμίν προτείνει ότι ο σοσιαλισμός είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για πρόοδο και ανεξαρτησία και ότι μόνο ο σοσιαλισμός μπορεί να ωθήσει τον «οριακό καπιταλισμό» να μετακινηθεί προς το δρόμο της αληθινής αυτοδύναμης ανάπτυξης και μόνο ο δρόμος της σοσιαλιστικής ανάπτυξης μπορεί να αποτελέσει τη μοναδική εναλλακτική «στην ανάπτυξη της υπανάπτυξης» γιατί μόνο στο σοσιαλισμό, ο Τρίτος Κόσμος μπορεί πραγματικά να απαλλαγεί από τον έλεγχο και την εκμετάλλευση του καπιταλισμού στο κέντρο του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος και ως εκ τούτου, να επιτύχει την «αποσύνδεση».

Αυτό σημαίνει ότι μόνο με την οικονομική «αποσύνδεση» από τις αναπτυγμένες χώρες και απαλλασσόμενες από την άνιση ανταλλαγή, οι περιφερειακές χώρες μπορούν βαθμιαία να μπουν σε ένα υγιές μονοπάτι ανάπτυξης και τελικά να ξεπεράσουν τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες οικονομικά. Ο Αμίν πιστεύει ότι για τις χώρες του Τρίτου Κόσμου,

το προαπαιτούμενο για την πραγματοποίηση της σοσιαλιστικής δομής και της δημιουργίας μίας νέας οικονομικής τάξης είναι η αυτοδυναμία.

Ο δρόμος της αυτοδύναμης ανάπτυξης πρέπει να έχει μαζικό χαρακτήρα γιατί μόνο η «μαζική» ανάπτυξη μπορεί να οδηγήσει σε μία «εθνική και αυτοδύναμη οικονομία». Η στρατηγική ανάπτυξης του Τρίτου Κόσμου προέρχεται κυρίως από τη γεωργία και τη βιομηχανία. «Προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες των αγροτών, η εκβιομηχάνιση θα πρέπει πρώτα να επικεντρωθεί στην αγροτική παραγωγικότητα. Ομοίως, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες των αστικών μαζών, είναι απαραίτητο να σταματήσει η παραγωγή πολυτελών ειδών για την τοπική αγορά και να σταματήσουν οι εξαγωγές». Ωστόσο, το κοινωνικό σύστημα που απαιτείται για την αγροτική παραγωγή και η αστική κινητοποίηση πρέπει να είναι σοσιαλιστικό «γιατί ο σοσιαλισμός είναι η βασική προϋπόθεση για την πρόοδο και την ανεξαρτησία και είναι προτιμότερος από μία ιδεολογία ή ηθική παρακίνηση που μπορεί να επιλεγθεί ελεύθερα». Μόνο μέσω, της σοσιαλιστικής επανάστασης μπορεί να πραγματοποιηθεί η «αληθινή αυτοδύναμη» εθνική οικονομική ανάπτυξη και η κατάσταση εξάρτησης του Τρίτου Κόσμου από τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες θα ανατραπεί και θα αλλάξει.

1.2 Απελευθέρωση του Εμπορίου και Ανισότητα

Στο μοντέλο των δύο χωρών, οι Krugman και Livas Elizondo (1996) αποδεικνύουν ότι η απελευθέρωση του εμπορίου μειώνει τις χωρικές ανισότητες μεταξύ των περιφερειών.

Οι απωθητικές δυνάμεις που ενεργούν πάνω στους οικισμούς, είναι, μεταξύ άλλων, το κόστος της κυκλοφοριακής συμφόρησης και οι αστικές άσκοπες δαπάνες, όπως είναι η κυκλοφοριακή συμφόρηση και η ρύπανση. Η κεντρομόλος δύναμη προσελκύει ταυτόχρονα τις επιχειρήσεις, τις βιομηχανίες και τους εργαζόμενους. Οι επιχειρήσεις θέλουν να είναι κοντά στην κεντρική αγορά, να είναι κοντά στους προμηθευτές ζήτησης και εισροών. Στην αυτάρκεια, οι κεντρομόλες

δυνάμεις είναι αυτοτροφοδοτούμενες, εξασφαλίζοντας μεγάλα πολεοδομικά συγκροτήματα και μεγάλες περιφερειακές ανισότητες στο εσωτερικό της χώρας. Όταν η χώρα ανοίγει για το διεθνές εμπόριο, η κατάσταση αλλάζει. Η κεντρική αγορά είναι λιγότερο ελκυστική δεδομένου ότι οι επιχειρήσεις μπορούν να πωλούν στο εξωτερικό και δεδομένου ότι περισσότερες προμήθειες προέρχονται από το εξωτερικό. Κατά συνέπεια, σε μια ανοικτή οικονομία, είναι λιγότερο αναγκαίο για τις επιχειρήσεις να βρίσκονται κοντά στην κεντρική αγορά. Οι επιχειρήσεις μετακομίζουν στην περιφέρεια προκειμένου να αποφύγουν το κόστος της συμφόρησης του οικισμού. Η απελευθέρωση του εμπορίου μπορεί να οδηγήσει σε διασπορά ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων σε όλη την εθνική επικράτεια και, κατ'επέκταση, στη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων. Ωστόσο, σε άλλα νέα μοντέλα οικονομικής γεωγραφίας προέκυψαν αντίθετα αποτελέσματα. Η Paluzie (2001) δείχνει ότι οι περιφερειακές ανισότητες αυξάνονται όσο αυξάνεται το εμπόριο στη μεταποίηση. Οι παραδοχές της είναι παρόμοιες με εκείνες των Krugman και Livas. Ωστόσο, η Paluzie (2001) υποθέτει ότι η γεωργική εργασία είναι ακίνητη, κάτι που αποτελεί δύναμη διασποράς. Στην αυτάρκεια, η συγκέντρωση και η περιφερειακή ανισότητα είναι περιορισμένες, επειδή ορισμένες επιχειρήσεις που βρίσκονται σε περιφέρεια εξυπηρετούν την περιφερειακή και αγροτική ζήτηση. Όταν η χώρα ανοίγει για το διεθνές εμπόριο, η τοπική και αγροτική ζήτηση μπορεί να αντικατασταθεί από την εξωτερική ζήτηση. Οι επιχειρήσεις έχουν κίνητρο να συσσωματώνονται στην κεντρική περιοχή για να ωφεληθούν από τα διάφορα πλεονεκτήματα της συσσώρευσης προς όφελος των διαφόρων πλεονεκτημάτων της συσσώρευσης και να έχουν μια καλύτερη πρόσβαση στις εξαγωγικές και εισαγωγικές αγορές. Οι Crozet και Koenig-Soubeyran (2004), έχουν επίσης δημιουργήσει ένα μοντέλο που δείχνει ότι η απελευθέρωση του εμπορίου είναι πιθανό να επιδεινώσει τις περιφερειακές ανισότητες, ειδικότερα όταν μία από τις περιοχές της χώρας έχει καλύτερη πρόσβαση και χαμηλότερο κόστος στις ξένες αγορές.

Κεφάλαιο 2 - Ανισότητα

2.1 Στοιχεία Ανισότητας

Η παγκόσμια σύγκλιση και απόκλιση των τοπικών χωροταξικών διαφορών έχουν αναπτυχθεί, μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών και μεταξύ των δικών τους εσωτερικών περιφερειών, με διαφορετικούς τρόπους. Σε οκτώ χώρες, οι εσωτερικές περιφερειακές ανισότητες έχουν αυξηθεί από το 1995. Τα στοιχεία δείχνουν επίσης ότι οι ανισότητες αυξήθηκαν ιδιαίτερα σε χώρες με χαμηλές αρχικές ανισότητες και μειώθηκαν σε χώρες με αρχικά υψηλές ανισότητες. Λεπτομερείς μελέτες έχουν δείξει (Duro, 2001), ότι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του ογδόντα, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των ανισοτήτων μεταξύ των κρατών μελών αντιστοιχούσε στο ήμισυ των ανισοτήτων μεταξύ των ευρωπαϊκών περιφερειών και των ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών στο εσωτερικό κάθε κράτους αντιπροσώπευε το άλλο μισό.

Τα σημερινά στοιχεία δείχνουν ότι το ΑΕΠ ανά κάτοικο στους τρεις διαφορετικούς τύπους της περιοχής καθώς και τα αποτελέσματα της χρηματοπιστωτικής αλλά και της οικονομικής κρίσης είναι ορατά. Μία σύγχρονη ανάλυση (Eurostat, 2020) αποκαλύπτει ότι η κρίση είχε μεγαλύτερη επίδραση στις επονομαζόμενες μεταβατικές περιοχές όπου και το ΑΕΠ ανά κάτοικο το 2013 παρέμεινε χαμηλότερο από τα επίπεδα του 2007. Στην ΕΕ των 28 χωρών, ειδικότερα στις πιο ανεπτυγμένες περιοχές, το ΑΕΠ ανά κάτοικο παρέμεινε στα υψηλά του 2007 εάν και η οικονομική δραστηριότητα το 2013 ήταν λίγο υψηλότερη από αυτή που είχε σημειωθεί την περίοδο πριν την κρίση.

Ο πλούτος ανά κάτοικο στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές της ΕΕ-28 συνέχισε να μεγαλώνει το 2008 ενώ συρρικνώθηκε το 2009 και το ΑΕΠ ανά κάτοικο ανέκαμψε το 2010, ακυρώνοντας κατ'αυτό τον τρόπο τα αποτελέσματα της κρίσης. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο λόγος αυτός μπορεί να αυξηθεί ακόμα και εάν το επίπεδο του ΑΕΠ παραμένει αμετάβλητο στην περίπτωση που συνοδεύεται από μειωμένο αριθμό κατοίκων.

Το έτος 2000, οι πιο ανεπτυγμένες περιοχές της ΕΕ είχαν μέσο ΑΕΠ κατά κεφαλήν που ήταν 2,8 φορές υψηλότερο από τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές. Το 2013 η διαφορά αυτή ήταν 2 φορές υψηλότερη.

Οι πληθυσμιακές προϋποθέσεις για τις τρεις ομάδες ταξινομήθηκαν ανάλογα με την επιλεξιμότητα των διαρθρωτικών ταμείων. Το συνολικό σχέδιο εντός της ΕΕ-28 ήταν αυτό της μέτριας αύξησης του πληθυσμού για τις περισσότερο αναπτυγμένες περιφέρειες και τις περιφέρειες μετάβασης, ενώ ο αριθμός των κατοίκων στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες τείνει να μειωθεί και κατά καιρούς βιώνει μεγαλύτερες διακυμάνσεις. Πράγματι, οι μειώσεις του αριθμού του πληθυσμού των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών στην ΕΕ επιδεινώθηκε κατά τη διάρκεια των περιόδων οικονομικής δυσπραγίας – όπως ήταν το 2001 ή το 2011 - γεγονός που υποδηλώνει ότι ορισμένοι άνθρωποι μπορεί να έχουν αφήσει αυτές τις περιοχές σε αναζήτηση εργασίας κατά τη διάρκεια της ύφεσης.

Οι περισσότερο αναπτυγμένες περιφέρειες της ΕΕ είχαν τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 2000-14. Τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας, τα έτη 2000 έως 2005 καταγράφηκαν στις λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες της ΕΕ. Ωστόσο, υπήρξε μια μείωση στα ποσοστά ανεργίας πριν από τη χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση με την ταχύτερη μείωση που καταγράφεται στις λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες. Από το 2006 και μετά, το ποσοστό ανεργίας των περιφερειών μετάβασης ήταν υψηλότερο από εκείνο των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών.

Από τα σχετικά χαμηλά του 2007 για τις οικονομίες μετάβασης και τα σχετικά χαμηλά του 2008 για τις περισσότερο και λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές, ο βαθμός ανεργίας στην ΕΕ συνέχισε να αυξάνει μέχρι το 2013 σε ποσοστό 15,7% στις μεταβατικές περιοχές, 12,6% για τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές και 9,3% για τις περισσότερο ανεπτυγμένες περιοχές. Το 2014 ο βαθμός ανεργίας άρχισε να πέφτει πάλι και η μεγαλύτερη μείωση σημειώθηκε στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές (μείον 0,9 ποσοστιαίες μονάδες). Θα πρέπει να επισημανθεί ότι όπως το ΑΕΠ ανά κάτοικο έτσι και ο βαθμός ανεργίας μπορεί να εξηγηθεί από

τον αριθμό των κατοίκων (ή ακριβέστερα από το μέγεθος της εργατικής δύναμης) αντί των αλλαγών στον αριθμό των ανέργων.

Οι μητροπολιτικές/αστικές περιοχές της ΕΕ τείνουν να δημιουργούν υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε σχέση με τις αγροτικές και περιφερειακές περιοχές. Πολλές από αυτές τις περιοχές με σχετικά υψηλό ΑΕΠ κατά κεφαλήν χαρακτηρίζονται επίσης από υψηλό βαθμό εξειδίκευσης σε ένα πλήθος χρηματοπιστωτικών ή επιχειρηματικών υπηρεσιών (για παράδειγμα, επιστημονικές και τεχνολογικές δραστηριότητες κτλ.). Θα πρέπει να επισημανθεί ότι αυτή η περιφερειακή σύγκριση βασίζεται σε έναν αριθμητή που δείχνει το μέρος εργασίας (το ΑΕΠ που παράγεται στην περιοχή) και έναν παρανομαστή του οποίου η αξία δείχνει τον τόπο κατοικίας (τον πληθυσμό που ζει στην ίδια περιοχή).

Οι περιοχές που χαρακτηρίζονται από έναν σημαντικό αριθμό εισερχόμενων μετακινούμενων συχνά έχουν περιφερειακό ΑΕΠ ανά κάτοικο εξαιρετικά υψηλό (συγκρινόμενο με τις γύρω περιοχές). Αυτό το υψηλό επίπεδο ΑΕΠ ανά κάτοικο για περιοχές με καθαρές εισροές εισερχόμενων δεν σημαίνει απαραίτητα υψηλό επίπεδο εισοδήματος για τα άτομα που ζουν στην ίδια περιοχή.

Η αναλογία των περιοχών με το υψηλότερο και χαμηλότερο ΑΕΠ κατά κεφαλήν σε κάθε ένα μέλος της ΕΕ ήταν ιδιαίτερα τονισμένη στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Ρουμανία, στη Σλοβακία και στη Γαλλία ως αποτέλεσμα των υψηλών επιπέδων ΑΕΠ κατά κεφαλήν που καταγράφηκαν στις πρωτεύουσές τους. Σε μόνο τρεις χώρες η πρωτεύουσα δεν είχε το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ και αυτές ήταν η Γερμανία (το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ ήταν στην περιφέρεια στην πόλη του Αμβούργου), στην Ιταλία (Μπολτσάνο) και στην Ολλανδία (Γκρόνινγκεν).

Αναφορικά με τον πληθυσμό, την περίοδο 2008-2014 ο πληθυσμός της ΕΕ των 28 αυξήθηκε κατά 1,3% και έφθασε σχεδόν τα 507 εκατομμύρια κατοίκους.

Η πληθυσμιακή αλλαγή ποίκιλε σημαντικά στα Μέλη Κράτη της ΕΕ για την περίοδο 2008-2014. Διψήφια αύξηση σημειώθηκε στην Κύπρο και το Λουξεμβούργο, 4-5% στη Μάλτα, στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Σουηδία

και στο Βέλγιο. Σε αντίθεση, ο αριθμός των κατοίκων μειώθηκε κατά 3-4% στη Ρουμανία και στη Βουλγαρία και 8-9% στη Λιθουανία και στη Λετονία.

Το 2014 στην ΕΕ των 28 ο βαθμός ανεργίας παρέμεινε σχετικά υψηλός (10,2%) εάν και ήταν κατά 0,7% χαμηλότερος σε σύγκριση με τα το 10,9% που ήταν το 2013. Για την περίοδο 2008-2014, ο εθνικός βαθμός ανεργίας έπεσε στη Γερμανία, στην Ουγγαρία, στη Μάλτα αλλά και στα Σκόπια. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ακόμα και στις γρήγορα αναπτυσσόμενες περιφερειακές οικονομίες της ΕΕ, οι νέοι αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες στην εύρεση εργασίας ειδικά αυτοί που δεν έχουν υψηλά προσόντα.

Η χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση επέδρασε σημαντικά στην αγορά εργασίας και ειδικότερα στα κράτη μέλη του Νότου. Ο βαθμός ανεργίας στις περισσότερες Ελληνικές και Ισπανικές περιοχές όπως και στην Κύπρο, αυξήθηκε σε σημαντικό βαθμό εάν και η αναλογία του υψηλότερου περιφερειακού βαθμού ανεργίας με το χαμηλότερο μειώθηκε. Μία σύγκριση των ετών 2008 και 2014 έδειξε ότι η αναλογία μεταξύ των περιοχών με τον υψηλότερο βαθμό ανεργίας και το χαμηλότερο ελαττώθηκε στα περισσότερα Κράτη ενώ αυξήθηκε ο ρυθμός ανεργίας και μόνο η Αυστρία, η Πολωνία και η Ρουμανία ανέφεραν μία αύξηση στην αναλογία αυτή (και οι τρεις αυτές χώρες κατέγραψαν βαθμό ανεργίας κάτω από το μέσο όρο της ΕΕ των 28) ενώ δεν υπήρξε καμία αλλαγή στην αναλογία για τη Δανία, την Ολλανδία και τη Σουηδία. Το 2014, ο βαθμός ανεργίας στις μεγάλες πόλεις της Βουλγαρίας, της Τσεχίας, της Ιρλανδίας, της Πολωνίας, της Σλοβακίας, της Σλοβενίας και της Φινλανδίας ήταν χαμηλότερος από τις άλλες περιοχές. Αντιθέτως, η αντίστροφη κατάσταση παρατηρείται στο Βέλγιο, στη Δανία, στην Αυστρία και στη Γερμανία όπου οι μεγάλες πόλεις είχαν τον υψηλότερο βαθμό ανεργίας κάτι που συνέβη και στην Ελλάδα, στην Πορτογαλία, στη Ρουμανία και στο Ηνωμένο Βασίλειο όπου ο βαθμός ανεργίας στις πόλεις ήταν υψηλότερος του εθνικού μέσου όρου.

Εκτοτε οι ανισότητες μεταξύ των κρατών μειώθηκαν κατά 25% αλλά οι περιφερειακές ανισότητες εντός των κρατών αυξήθηκαν κατά 10%. Ως αποτέλεσμα, οι περιφερειακές ανισότητες στην Ευρώπη εξηγούνται

κυρίως ως ανισότητες εντός των χωρών. Ως εκ τούτου, η Ευρώπη βιώνει μία διαδικασία σύγκλισης μεταξύ των χωρών και ταυτόχρονα μία διαδικασία απόκλισης μεταξύ των περιφερειών των κρατών η οποία αυξάνεται διαρκώς.

Σε επίπεδο ΕΕ, κάτι παρόμοιο παρατηρείται και στη χωρική πόλωση της ανεργίας. Οι Overman & Puga (2002) δείχνουν ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, οι περιοχές που είχαν υψηλό ή χαμηλό βαθμό ανεργίας δεν άλλαξαν σημαντικά την κατάστασή τους. Οι περιοχές με ενδιάμεσο βαθμό ανεργίας, από την άλλη, αναπτύχθηκαν προς τα άκρα δείχνοντας ότι η μοίρα των περιοχών όσον αφορά την ανεργία συνδέεται στενά με τις γειτονικές περιοχές (είτε ανήκουν είτε όχι στην ίδια χώρα).

Εν κατακλείδι, η απελευθέρωση του εμπορίου στην Ευρώπη βοήθησε στη σύγκλιση των χωρών αλλά όχι τη σύγκλιση των διαφορετικών περιοχών μέσα στην ίδια χώρα. Σε κάποιες, δε, περιπτώσεις, οι περιφερειακές ανισότητες αυξήθηκαν και η χωρική πόλωση πραγματοποιήθηκε τόσο σε όρους εισοδήματος όσο και ανεργίας.

2.2 Οι φτωχοί εργαζόμενοι

Το Ευρωπαϊκό ερευνητικό έργο COPE μας παρέχει πολλές χρήσιμες πληροφορίες για τη φτώχεια εντός εργασίας. Τί είναι όμως η φτώχεια εντός εργασίας; Το ένα στοιχείο είναι η φτώχεια που είναι αρκετά ξεκάθαρο αλλά το εντός εργασίας όχι. Οι δείκτες της Eurostat ταξινομούν την εργασία αναφερόμενοι στην πιο συχνή κατάσταση δραστηριότητας των ανθρώπων, με άλλα λόγια εάν εργάζονται τουλάχιστον επτά μήνες το χρόνο. Κάποιος μπορεί πολύ εύκολα να ισχυρισθεί ότι ένας τέτοιος ορισμός δεν είναι ιδιαίτερα συγκεκριμένος γιατί συμπεριλαμβάνει όλους τους τύπους εργασίας από τους χαμηλούς μισθούς και την μερική απασχόληση μέχρι την αορίστου, πλήρη απασχόληση που καλύπτει ολόκληρο τον χρόνο.

Αυτό το εύρος ορισμού, ωστόσο, μπορεί να είναι πλεονέκτημα. Εάν επρόκειτο να χρησιμοποιήσουμε ένα πιο περιορισμένο ορισμό που συμπεριλάμβανε ειδικές μορφές απασχόλησης, η αναλογία των φτωχών

εργαζομένων θα μπορούσε να αποδοθεί στην πολιτική της αγοράς εργασίας ή τη συνολική οικονομική κατάσταση. Οι διαφορές μεταξύ των φτωχών εργαζομένων και των χαμηλών μισθών είναι οριακές. Αν χρησιμοποιήσουμε ένα ακόμη πιο ευρύ ορισμό, για παράδειγμα αφήσουμε την περίοδο των επτά μηνών, πολύ περισσότερο επεξηγηματική ισχύς θα υπήρχε στην κατάσταση του νοικοκυριού

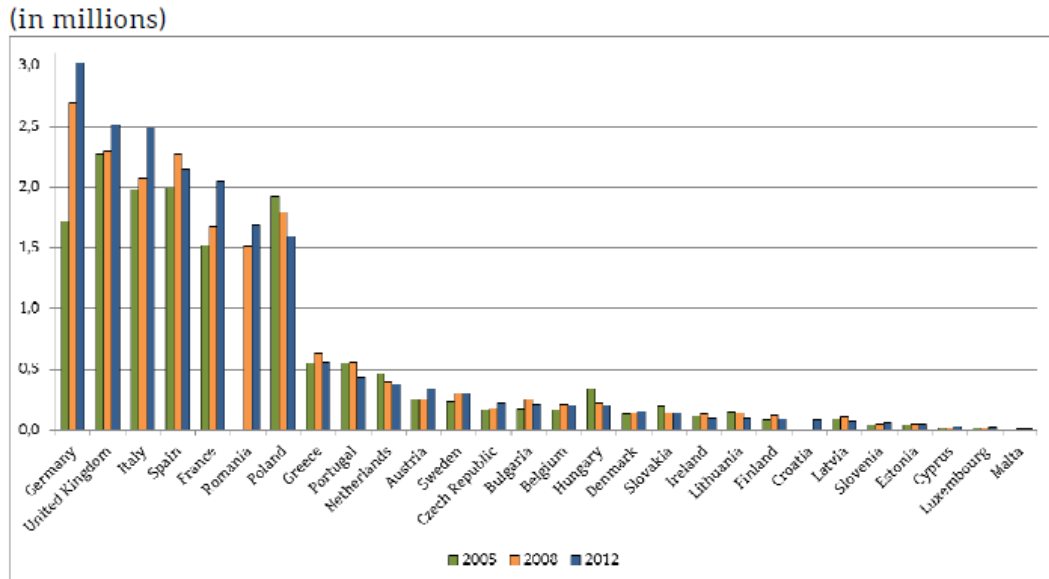
Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο ορισμός της Eurostat έχει αποδείξει την αξία του ως μια συμβιβαστική λύση, και χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο στον τομέα της έρευνας (Horemans και Marx, 2013). Συνολικά, περίπου 21 εκατομμύρια εργαζόμενοι έχουν χαμηλούς μισθούς (εκτός των μαθητευομένων). Ο συνολικός αριθμός των φτωχών εργαζομένων στην ΕΕ ανέρχεται σε περίπου 18 εκατομμύρια (συμπεριλαμβανομένων των μαθητευόμενων) (ΕΕ-27, 2010).

Το παρακάτω σχήμα δείχνει ότι ο συνολικός αριθμός των φτωχών εργαζομένων ποικίλλει αρκετά μεταξύ των χωρών. Στη Γερμανία είναι άνω των 3 εκατομμυρίων. Οι σχετικά πρόσφατες απορρυθμίσεις της αγοράς εργασίας στην Γερμανία (απορρύθμιση της μόνιμης και προσωρινής απασχόλησης, η εισαγωγή των επονομαζόμενων «mini jobs») δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχουν προκαλέσει την αύξηση των χαμηλόμισθων γιατί χρησιμοποιούνται περισσότερο ως ανταπόκριση στην αυξανόμενη διαφοροποίηση των μισθών. Ωστόσο, η εισαγωγή τους το 2005 δεν σταμάτησε την ανάπτυξη των χαμηλόμισθων (Kalina και Weinkopf, 2013). 80 εκατομμύρια άνθρωποι ζουν καθημερινά εργαζόμενοι με μισθούς φτώχειας (2012). Σε σχέση με το 2005 σημειώθηκε αυξήθηκε άνω του ενός εκατομμυρίων ατόμων. Εάν και υπάρχει σχέση μεταξύ των χαμηλών μισθών και των φτωχών εργαζόμενων, ωστόσο, η σχέση αυτή είναι εξαιρετικά αδύναμη (Marx και Nolan, 2012, Horemans και Marx, 2013).

Η Λετονία, για παράδειγμα, έχει ένα ποσοστό 28% χαμηλόμισθων αλλά «μόνο» το 10% των φτωχών εργαζομένων. Στη Σουηδία, η κατάσταση είναι πολύ διαφορετική: εκεί, υπάρχουν 2% χαμηλόμισθοι και 7% φτωχοί εργαζόμενοι. Αλλά ακόμη και αν τα δύο ποσοστά ήταν περίπου τα ίδια, όπως είναι στην Ισπανία (15/13) ή το Λουξεμβούργο (13/11), για

παράδειγμα, αυτό δεν σημαίνει ότι επρόκειτο για τα ίδια πρόσωπα (Σχήμα 41).

Εικόνα 2 Εργασία στα όρια της φτώχειας 2010 -2012

Πηγή: Eurostat- online 2014

Υποσημείωση: Στους χαμηλόμισθους εργαζόμενους δεν συμπεριλαμβάνονται οι μαθητευόμενοι.

Ποιες ομάδες του πληθυσμού αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας υψηλότερο του μέσου όρου κίνδυνο παρά το γεγονός ότι εργάζονται; Γιατί βλέπουμε τέτοιες εντυπωσιακές διαφορές μεταξύ των χωρών της ΕΕ; Πέρα από τα γνωστά ατομικά χαρακτηριστικά, υπάρχουν τέσσερις παράγοντες που έχουν σημαντικό αντίκτυπο στον κίνδυνο του να ανήκει κάποιος στους φτωχούς εργαζόμενους: οφέλη από την οικογενειακή πολιτική, το φορολογικό σύστημα, οι θεσμοί της αγοράς εργασίας και βέβαια η σύνθεση των νοικοκυριών (Lohmann, 2009, Eurofound, 2010, Marx και Nolan, 2012, Horeman και Marx, 2013).

Τα οφέλη οικογενειακής πολιτικής περιλαμβάνουν όλα εκείνα τα μέτρα που αποσκοπούν στη μείωση του κόστους των νοικοκυριών με παιδιά.

Αυτό γίνεται με τις μεταβιβαστικές πληρωμές, όπως είναι τα επιδόματα τέκνων ή τα επιδόματα αντικατάστασης μισθού κατά τους πρώτους μήνες μετά τη γέννηση του παιδιού. Ομοίως, η διαθεσιμότητα υψηλής ποιότητας και δωρεάν υπηρεσιών παιδικής φροντίδας εκτός σπιτιού καθώς και τα ολοήμερα σχολεία, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες, επειδή δίνουν τη δυνατότητα στις μητέρες να αναζητήσουν εργασία.

Το φορολογικό σύστημα είναι ουσιαστικό στο βαθμό που σε πολλές χώρες ένας σύντροφος εργάζεται με πλήρες ωράριο, ενώ το δεύτερο άτομο κερδίζει μόνο ένα «συμπληρωματικό εισόδημα». Αυτή είναι η περίπτωση με το καθεστώς διάσπασης του συζυγικού εισοδήματος, για παράδειγμα στη Γερμανία, ή το Σύστημα Φορολογικών Ελαφρύνσεων για το Παιδί και την Εργασία του Ηνωμένου Βασιλείου, οι οποίες μειώνουν σημαντικά τα καθαρά κέρδη από μια θέση εργασίας πλήρους απασχόλησης για να δημιουργηθούν κίνητρα για τη μερική απασχόληση.

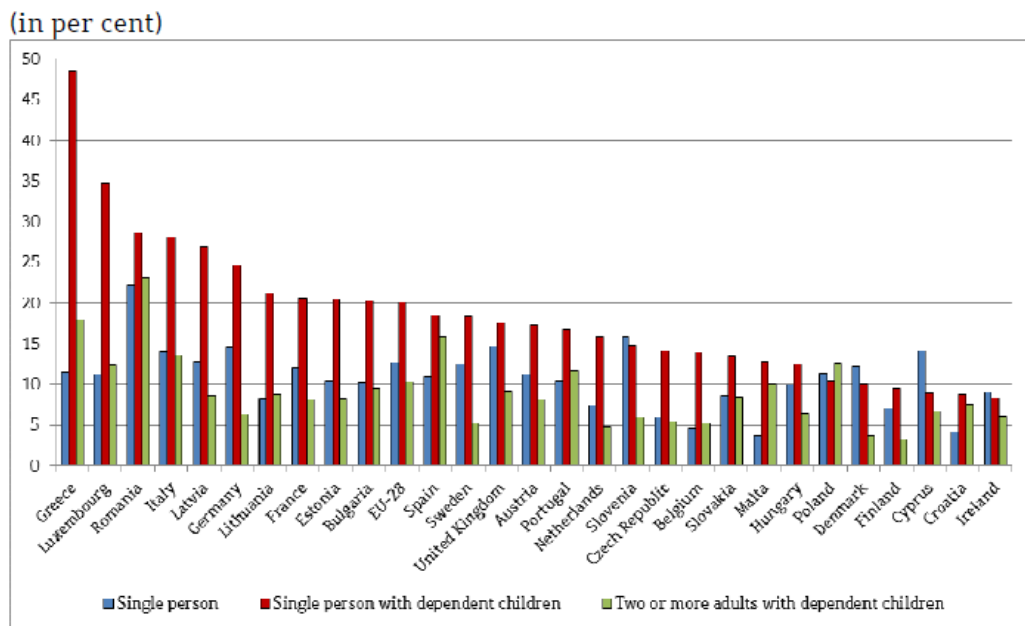
Οι διάφορες μορφές απασχόλησης διαδραματίζουν καίριο ρόλο, ιδίως όσον αφορά τη σύνθεση της άτυπης απασχόλησης και την υλική ασφάλεια που συνδέονται με αυτήν. Σε χώρες με υψηλό βαθμό ποιικής μερικής απασχόλησης, οι εργαζόμενοι με μερική απασχόληση είναι σε πολύ πιο μειονεκτική θέση σε σχέση με τις χώρες όπου οι λιγότερες ώρες εργασίας δεν συνοδεύονται αυτόματα από χαμηλότερα ωρομίσθια. Τέλος, η σύνθεση του νοικοκυριού είναι μείζονος σημασίας. Ένας εργαζόμενος πλήρους απασχόλησης σε ένα νοικοκυριό μειώνει τον κίνδυνο κάποιος να ενταχθεί στους φτωχούς εργαζόμενους.

Η αλληλεπίδραση αυτών των παραγόντων γίνεται σαφή σε μια σειρά από μελέτες που δημοσιεύτηκαν πρόσφατα από διάφορα ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα, όπως η ImPRovE (φτώχεια, κοινωνική πολιτική και καινοτομία), Bien (Ευρωπαϊκό δίκτυο βασικού εισοδήματος), η RECWOWE (Συμφιλίωση Εργασίας και Κοινωνικής Πρόνοιας στην Ευρώπη) και η GINI (επιπτώσεις αυξανόμενων ανισοτήτων).

Το πρώτο πράγμα που παρατηρείται είναι ότι στις περισσότερες χώρες οι γυναίκες διατρέχουν χαμηλότερο κίνδυνο που ανήκουν στους φτωχούς εργαζόμενους από ό,τι οι άνδρες, με την αξιοσημείωτη εξαίρεση της Εσθονίας, της Κύπρου, της Γερμανίας, της Λιθουανίας και της Λετονίας.

Αυτό μπορεί να φαίνεται παράδοξη εκ πρώτης όψεως. Όπως έχουμε δει, οι γυναίκες κερδίζουν πολύ λιγότερα χρήματα από ό,τι οι άνδρες και έχουν περισσότερες πιθανότητες να είναι χαμηλόμισθες και να εργάζονται με μειωμένο ωράριο σε εξαιρετικά δυσανάλογα μεγάλους αριθμούς.

Εικόνα 3 Βαθμός κινδύνου φτώχειας

Source: At-risk-of-poverty rate: Eurostat-Online 2014, Survey of Income and Living Conditions (EU-SILC).

Η επίδραση αυτή μπορεί να αποδοθεί κυρίως στο γεγονός ότι η σύνθεση των νοικοκυριών έχει ιδιαίτερη σημασία όταν πρόκειται για την οικονομική κατάσταση των γυναικών. Τα μονογονεϊκά νοικοκυριά, ως επί το πλείστον, έχουν επικεφαλής γυναίκες, και αυτό είναι το είδος του νοικοκυριού που φέρει τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας.

Στα νοικοκυριά με περισσότερους από έναν ενήλικα, οι γυναίκες επωφελούνται περισσότερο από τους άνδρες γιατί μοιράζονται ένα νοικοκυριό με ένα σύζυγο που εργάζεται. Οι άνδρες είναι πολύ λιγότερο πιθανό να ζουν με έναν σύντροφο ο οποίος εργάζεται με πλήρες ωράριο και, ως εκ τούτου απολαμβάνουν λιγότερη προστασία ενάντια στη

φτώχεια. Το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα έντονο στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, όπου το 36% των ανδρών εργαζομένων με μειωμένο ωράριο, αλλά μόνο το 16% των γυναικών εργαζομένων με μερική απασχόληση ανήκουν στους φτωχούς εργαζόμενους.

Κατά την ερμηνεία αυτών των ευρημάτων, πρέπει να θυμόμαστε ότι αυτές οι επιδράσεις των δύο φύλων προκαλούνται από τον ορισμό των φτωχών εργαζομένων, καθώς η φτώχεια, αναφέρεται πάντα στο διαθέσιμο εισόδημα (Peña-Casas και Ghailani, 2011). Επιπλέον, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτό το είδος προστασίας διακόπτεται σε περίπτωση διαζυγίου και έτσι πολλές γυναίκες κυλάνε στη φτώχεια.

Δεύτερον, η πλήρης απασχόληση παρέχει πολύ καλύτερη προστασία από τη φτώχεια από ό, τι η μερική απασχόληση στις περισσότερες χώρες (Πίνακας 1). Στη Γαλλία, το 4% όλων των ανδρών που εργάζονται με πλήρες ωράριο ανήκουν στους φτωχούς εργαζόμενους, σε σύγκριση με το 22% του συνόλου των ανδρών που εργάζονται με μερική απασχόληση, στις Γαλλίδες, τα αντίστοιχα νούμερα είναι 3% (πλήρης απασχόληση) και 12% (μειωμένο ωράριο). Ομοίως, οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης στην Αυστρία και στο Βέλγιο είναι τέσσερις φορές πιο πιθανό να κυλήσουν στη φτώχεια από ό, τι οι εργαζόμενοι με πλήρες ωράριο.

Το γεγονός ότι οι φτωχοί εργαζόμενοι επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τη σύνθεση των νοικοκυριών και των ωρών εργασίας μπορεί να υιοθετηθεί η άποψη ότι η πλήρης απασχόληση είναι το μόνο κατάλληλο θεραπευτικό μέσο κατά της εργασιακής φτώχειας. Σε αυτό το σενάριο, οι γυναίκες που εργάζονται με πλήρες ωράριο θα προστατεύσουν τους συζύγους τους από τον κίνδυνο φτώχειας, ενώ την ίδια στιγμή θα αποφύγουν τις επιπτώσεις του κινδύνου που έχει η μερική απασχόληση. Ένα τέτοιο επιχείρημα επιδέχεται πολλές ενστάσεις. Πρώτον,

Κατ' αρχάς, η καθολική πλήρη απασχόληση δεν αποτελεί ρεαλιστική επιλογή σε πολλές χώρες λόγω της τρέχουσας κατάστασης στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, θα ωθήσει το όριο της φτώχειας σε ένα νέο ανώτατο όριο και, συνεπώς, τη δημιουργία νέας φτώχειας. Αλλά το πιο σημαντικό, ακόμα και το πιο ευέλικτο μοντέλο πλήρους απασχόλησης για τους δύο

εταίρους μπορεί να απειλήσει τις οικογενειακές σχέσεις περιορίζοντας το χρόνο που οι άνθρωποι θέλουν να περάσουν με τις οικογένειές τους. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο δρόμος που επέλεξαν η Ολλανδία, η Δανία και η Φινλανδία, δηλ. η επέκταση της μερικής απασχόλησης και οι κανονισμοί που τη συνοδεύουν, φαίνεται να είναι πιο πειστικός. Σε αυτές τις χώρες, δεν υπάρχουν «κυρώσεις» για την μερική εργασία. Οι άντρες και οι γυναίκες που εργάζονται σε καθεστώς μερικής απασχόλησης δεν αντιμετωπίζουν μεγάλο κίνδυνο φτώχειας εντός της εργασίας σε σχέση με αυτούς που εργάζονται με πλήρη απασχόληση.

Εικόνα 4 Πλήρης και μερική απασχόληση

(in per cent)

	Men			Women		
	FYFI	FYPT		FYFI	FYPT	
Austria	3	15.4	**	1.5	6.1	***
Belgium	1.7	7.2	(*)	1.1	5.7	***
Germany	3.8	23	***	3.6	9.9	***
Denmark	2.8	13.6		2.7	6.5	
Greece	5.3	36.1	**	4.2	14.3	**
Spain	5.3	20.4	***	4.1	17.3	***
Finland	0.9	4.2		0.9	3.3	(*)
France	4	21.6	***	2.9	12.3	***
Ireland	0.7	5.9	(*)	1.3	4.6	**
Italy	7.8	35.8	***	5	16	***
Luxembourg	7.1	2	**	7.6	12.5	*
Netherlands	3.4	2.4		1.5	3.1	(*)
Portugal	5.2	25.8	*	5.4	20.4	***
Sweden	2.5	21.1	***	2.6	7.4	***
United Kingdom	3.2	15	**	2.9	10.5	***

Source: Horemans and Marx 2013, P. 12 (here Table 5).

Note: t-test significance levels H0: IWP FT = IWP PT: (*) p < 0.1, *p < 0.05, ** p <0.01, *** p<0.001

Η επίδραση του κατά κεφαλήν εισοδήματος κατά κεφαλήν, των εκπαιδευτικών επιτευγμάτων και της εκπαιδευτικής ανισότητας στην ανισότητα του εισοδήματος

Μεγάλο μέρος της ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας έχει ασχοληθεί με τους παράγοντες της εισοδηματικής ανισότητας.

Οι αλλαγές στη διανομή του εισοδήματος πραγματοποιούνται με πολύ αργό ρυθμό και αυτό εξαρτάται από πολλούς λόγους. Πρώτον, οι άνθρωποι είναι συχνά απρόθυμοι να αλλάξουν εργασία για ψυχολογικούς και θεσμικούς λόγους (Gujarati, 2003). Επιπλέον τα επίπεδα εισοδήματος διαιωνίζονται από τη μία γενιά στην άλλη μέσω της κληρονομιάς, του πολιτιστικού επιπέδου και γενικότερα των χαρακτηριστικών της κοινότητας (Cooper et al., 1994, Checchi, 2000). Κάτι τέτοιο προκαλεί μία διαγενεακή σταθερότητα εισοδήματος υποδηλώνοντας την ύπαρξη ενός θετικού αυτοσυσχετισμού στην ανισότητα.

Ο Cooper (1998) επεσήμανε ότι οι οικογένειες από φτωχότερες ή πλουσιότερες περιοχές τείνουν να επιδεικνύουν ένα μεγαλύτερο βαθμό διαγενεακής εισοδηματικής σταθερότητας σε σχέση με τις οικογένειες που ζουν σε κοινότητες μεσαίου εισοδήματος. Ως εκ τούτου, συμβαίνει συχνά μία αναλογία του πληθυσμού να παραμένει παγιδευμένη στο ίδιο επίπεδο εισοδήματος για περισσότερες της μίας γενεών.

Η εμμόνη στο εισόδημα θεωρείται συχνά ένα ουσιαστικό χαρακτηριστικό ανταμοιβής στα επιτεύγματα και ειδικότερα στη διασφάλιση ότι οι πιο κατάλληλοι άνθρωποι βρίσκονται στις πιο κατάλληλες θέσεις. Η παρουσία ανισοτήτων στο εισόδημα παρέχει ένα επιπλέον κίνητρο για επιτεύγματα και καινοτομία τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της σύγχρονης κοινωνίας. Κάποιος βαθμός ανισότητας θεωρείται ως ένα απαραίτητο συστατικό μίας υγιούς λειτουργούσας οικονομίας (Champemowne and Cowell, 1998: 14).

Σύμφωνα με τους Aghion & Bolton (1992) και τους Galor & Zeira (1993), η εμμόνη των εισοδηματικών ανισοτήτων σε μία σειρά γενεών είναι δυνατή μόνο εάν οι κεφαλαιακές αγορές είναι ατελείς. Υψηλές διαγενεακές συσχετίσεις συνεπάγονται λιγότερη κινητικότητα στη διανομή του εισοδήματος. Το βασικό ερώτημα είναι εάν η εμμόνη της

ανισότητας επιδρά στην οικονομική απόδοση. Οι κοινωνίες που βασίζονται στην ανισότητα έχουν καλύτερες επιδόσεις από αυτές που βασίζονται στην ανισότητα; Η σχέση αυτή ερευνήθηκε εκτεταμένα από τον Kuznets (1955). Το εισόδημα κατά κεφαλήν έχει αντεστραμμένη καμπύλη U στην εισοδηματική ανισότητα (Kuznets, 1955). Η εισοδηματική ανισότητα αυξάνει όταν τα έθνη αρχίζουν να βιομηχανοποιούνται και στα τελευταία στάδια της βιομηχανοποίησης μειώνεται. Η σχέση αυτή είναι γνωστή ως «καμπύλη Kuznets» και τυποποιήθηκε αργότερα από τους Knight (1976a, 1976b), Robinson (1976) και Fields (1979).

Η καμπύλη Kuznets δείχνει ότι στα πρώιμα στάδια της βιομηχανοποίησης, η εργατική δύναμη απασχολούνταν κυρίως στη γεωργία. Όσο η κοινωνία γίνεται πιο βιομηχανική, οι εργάτες φεύγουν από τον αγροτικό τομέα και πάνε στο μικρότερο βιομηχανικό, αυτή η μετανάστευση ενισχύει περαιτέρω την εισοδηματική ανισότητα (Firebaugh, 2003). Ως εκ τούτου, αρχικά η διανομή του εισοδήματος γίνεται περισσότερο άνιση όσο το εισόδημα αυξάνει. Σε ένα ανώτερο στάδιο οικονομικής ανάπτυξης, η ανισότητα του εισοδήματος και το κατά κεφαλήν εισόδημα έχουν αρνητική συσχέτιση.

Σύμφωνα με την νεοκλασική οικονομική θεωρία, όσο συρρικνώνεται ο αγροτικός τομέας και αυξάνεται σε μέγεθος ο βιομηχανικός, περαιτέρω μετακίνηση του αγροτικού τομέα στο βιομηχανικό τείνει να μειώσει αντί να αυξήσει την εισοδηματική ανισότητα. Ως εκ τούτου, η ανάπτυξη είναι άνιση στα προηγούμενα στάδια ανάπτυξης και γίνεται περισσότερο ίση κατά τη διάρκεια των μεταγενέστερων σταδίων. Οι βασικοί παράγοντες που βρίσκονται στην αντιστραμμένη καμπύλη U του κατά κεφαλήν εισοδήματος στην ανισότητα είναι η εκβιομηχάνιση και η εργατική μετανάστευση. Επιπρόσθετοι παράγοντες πίσω από αυτή τη σχέση συμπεριλαμβάνουν τις αποτυχίες του κράτους και των αγορών, τις κρατικές κοινωνικές δαπάνες και η ανάπτυξη των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών. Οι De Gregorio & Lee (2002) υποστηρίζουν ότι οι εισοδηματικές ανισότητες έχουν αρνητική συσχέτιση με τις κρατικές κοινωνικές δαπάνες. Ο Schultz (1962) υποδεικνύει ότι οι τροποποιήσεις στις εισοδηματικές μεταβιβάσεις και η προοδευτική φορολογία είναι

σχετικά αδύναμοι παράγοντες όσον αφορά την αλλαγή της διανομής του εισοδήματος. Ο Motonishi (2000; 2006) υποστηρίζει ότι το αποτέλεσμα της ανάπτυξης των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών στην εισοδηματική ανισότητα δεν είναι άνισο. Από την άλλη, οι πιο ανεπτυγμένες χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες δίνουν τη δυνατότητα στους φτωχούς να δανεισθούν από τους πλούσιους και αυτό οδηγεί σε μείωση της εισοδηματικής ανισότητας ενώ από την άλλη, οι νέες χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες δεν είναι συχνά διαθέσιμες στους φτωχούς λόγω των περιορισμών της πιστωτικής αγοράς που προέρχεται από ασυμμετρίες στην πληροφόρηση.

Τελικά, η αποτυχία της αγοράς, όπως είναι οι πιστωτικοί περιορισμοί, η μονοπωλιακή ισχύς και οι κυβερνητικές αποτυχίες, αυξάνουν συχνά την εισοδηματική ανισότητα (Graham, 2002).

Παρά τις πολλές έρευνες που έχουν γίνει για να ελεγχθεί η καμπύλη Kuznets σε εθνικό επίπεδο, τα αποτελέσματα ποικίλλουν (Ahluwalia, 1976, Anand & Kanbur, 1993, Bourguignon & Morrisson, 1998, Checchi, 2000, Motonishi, 2006).

Γενικά, η βιβλιογραφία δεν έχει παράγει εμπειρικά αποτελέσματα σχετικά με τη σχέση μεταξύ της εισοδηματικής ανισότητας και του κατά κεφαλήν εισοδήματος γιατί οι κοινωνικές δομές όπως είναι η ιστορική κληρονομιά, η θρησκεία, η εθνική σύνθεση και οι πολιτισμικές παραδόσεις αναπτύσσονται αρκετά διαφορετικά στις διάφορες χώρες (Checchi, 2000).

Η εκπαίδευση ως υποκείμενος παράγοντας των εισοδηματικών ανισοτήτων έχει μακρά ιστορία μελέτης ξεκινώντας από το έργο του Ανταμ Σμιθ (Griliches, 1997).

Με βάση το έργο των Schultz (1961a; 1962; 1963), Becker (1962; 1964) και Mincer (1958; 1962; 1974), η εισοδηματική ανισότητα θεωρείται γενικά ότι επηρεάζεται από τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα, σε μία διαδικασία που αναφέρεται συχνά «εμβάθυνση ικανοτήτων» (Williamson, 1991).

Ένα υψηλότερο επίπεδο εκπαιδευτικού επιπέδου επιτυγχάνεται μέσω της βελτίωσης της πρόσβασης στην εκπαίδευση (π.χ. χαμηλότερα δίδακτρα, καλύτερη χρηματοδότηση των σπουδών, βελτιωμένη επαγγελματική

εκπαίδευση), υψηλότερης ποιότητας εκπαίδευση (δηλ. καλύτερες υπηρεσίες από τους δασκάλους, βιβλιοθηκονόμοι και διοικητικό προσωπικό) καθώς και μέσω της μεγαλύτερης επένδυσης στο φυσικό κεφάλαιο για επένδυση. Για παράδειγμα, η καλύτερη πρόσβαση στην εκπαίδευση είναι πολύ πιθανόν να αυξήσει την απόκτηση εισοδήματος των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων οδηγώντας κατ'αυτό τον τρόπο σε μείωση της εισοδηματικής ανισότητας (Checchi, 2000). Επιπλέον, μία πιο εκτεταμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση δίνει τη δυνατότητα μίας πιο ενημερωμένης συμμετοχής στην οικονομία της αγοράς, μειώνοντας την ικανότητα lobbying των πλουσίων, ενώ ταυτόχρονα αυξάνει τις κοινωνικές και εργασιακές ευκαιρίες των φτωχών άρα κατά συνέπεια συντελεί στη μείωση της ανισότητας.

Σύμφωνα με μία αναφορά της Παγκόσμιας Τράπεζας, η εκπαίδευση είναι ένα από τα πιο γνωστά δυνατά εργαλεία μείωσης της εισοδηματικής ανισότητας (World Bank, 2002). Πέραν αυτού, η εκπαίδευση διευκολύνει ένα πλήθος ευνοϊκών αλλαγών για τα άτομα γιατί αντανακλά τις ικανότητες, τις επιλογές και τις προτιμήσεις (Hannum and Buchmann, 2005).

Η εισοδηματική ανισότητα, τουλάχιστον στις βιομηχανοποιημένες χώρες, εξηγείται από την αύξηση στην ανισότητα αποδοχών (Cornia et al., 2001). Ως εκ τούτου, η ανισότητα στους μισθούς αποτελεί ένα σημαντικό συστατικό της συνολικής εισοδηματικής ανισότητας (Brown, 1977).

Η εκπαιδευτική επιτυχία δεν είναι μόνο μία διαδικασία αύξησης των διαπιστευτηρίων αλλά είναι επίσης ένα μέσο που οδηγεί σε ένα υψηλότερο επίπεδο φιλοδοξίας, με ανθρώπους που τείνουν να είναι περισσότερο ενημερωμένοι και επομένως κερδίζουν ειδικά χαρακτηριστικά που είναι πιθανό να αυξήσουν την παραγωγικότητα. Η αύξηση του μορφωτικού επιπέδου, αυξάνει τα επαγγελματικά αποτελέσματα του ατόμου και την επακόλουθη οικονομική του κατάσταση. Για παράδειγμα, η κατάργηση των διδάκτρων σημαίνει ότι ένα μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού μπορεί να αποκτήσει πτυχίο και να εγγραφεί στο Πανεπιστήμιο. Πρόσφατες μελέτες από τους Eicher και Garcia-Penalosa (2001), De Gregorio και Lee (2002) και Heshmati (2004) δείχνουν πώς το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο συμβάλλει στο να

καταστεί η κατανομή του εισοδήματος περισσότερο ίση. Σύμφωνα με τους Knight και Sabot (1983), η επίπτωση του μορφωτικού επιπέδου στις εισοδηματικές ανισότητες εξαρτάται από την ισορροπία του αποτελέσματος μεταξύ της «σύνθεσης» και της «συμπίεσης των μισθών». Όσον αφορά το αποτέλεσμα της «σύνθεσης», μια αύξηση του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού τείνει, τουλάχιστον αρχικά, να αυξήσει την εισοδηματική ανισότητα.

Όσον αφορά το αποτέλεσμα της «συμπίεσης των μισθών» με την πάροδο του χρόνου, η εκπαίδευση τείνει να μειώσει την εισοδηματική ανισότητα. Η αύξηση του επιπέδου της εκπαίδευσης μειώνει τους μισθούς των υψηλά μορφωμένων εργαζομένων, επειδή η προσφορά τους ανεβαίνει, και ταυτόχρονα αυξάνει τους μισθούς των λιγότερο μορφωμένων εργαζομένων επειδή η προσφορά τους μειώνεται. Ως εκ τούτου, η αύξηση της προσφοράς εργασίας του μορφωμένου εργατικού δυναμικού είναι πιθανό να αυξήσει τον ανταγωνισμό για τις θέσεις που απαιτούν προηγμένα εκπαιδευτικά διαπιστευτήρια και ως εκ τούτου θα πρέπει να μειώσει την εισοδηματική διαφορά μεταξύ των μορφωμένων και των λιγότερο μορφωμένων ατόμων (Lécaillon, 1984). Επιπλέον, η αυξημένη αναλογία του πληθυσμού που αποκτά ένα υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης οδηγεί σε πληθωρισμό της αξίας των εκπαιδευτικών διαπιστευτηρίων και μακροπρόθεσμα σε μείωση των μισθών των ιδιαίτερα μορφωμένων εργαζομένων. Έτσι, η επίδραση της εκπαίδευσης στην ανισότητα των εισοδημάτων βασίζεται στην ισορροπία της προσφοράς και της ζήτησης.

Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου στην ανισότητα του εισοδήματος εξαρτάται επίσης από το είδος της εκπαίδευσης. Οι Glomm και Ravikumar (1992) υποστηρίζουν ότι η δημόσια εκπαίδευση μειώνει την εισοδηματική ανισότητα πιο γρήγορα από ό, τι η ιδιωτική εκπαίδευση. Ο Cardak (1999) επεκτείνει το έργο των Glomm και Ravikumar (1992) και αποδεικνύει, αφενός, ότι οι ετερογενείς προτιμήσεις αυξάνουν την εισοδηματική ανισότητα και αφετέρου, η δημόσια εκπαίδευση μπορεί να αντισταθμίσει την προστιθέμενη ετερογένεια και να μειώσει την εισοδηματική ανισότητα. Η προώθηση της δημόσιας εκπαίδευσης καθιστά την κατανομή του εισοδήματος λιγότερο ασύμμετρη, επειδή αν

και τα έσοδα των φτωχών φορολογούνται, απολαμβάνουν τα οφέλη του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος.

Ως εκ τούτου, ένας τρόπος για να μειωθεί η ανισότητα εισοδήματος είναι μέσω της αυξημένης υποστήριξης της δημόσιας εκπαίδευσης. Το μοντέλο σηματοδότησης του Spence (1976) προσφέρει μια διαφορετική προοπτική στη σχέση μεταξύ του εισοδήματος και της εκπαίδευσης. Το μοντέλο αυτό αποδεικνύει ότι η εκπαίδευση δεν έχει καμία άμεση επίδραση στην κατανομή του εισοδήματος, διότι η εκπαίδευση λειτουργεί ως ένα «ετικέτα» ή «σήμα». Πιο συγκεκριμένα, το μοντέλο του προϋποθέτει μια κατάσταση κατά την οποία η δυνατότητα υψηλότερης αμοιβής για τα πιο μορφωμένα άτομα λίγο σχετίζεται με την ακαδημαϊκή και την επαγγελματική εξειδίκευση, διότι η επίσημη εκπαίδευση θεωρείται ως ένα πολυσύνθετο εργαλείο για την ανίχνευση και την επισημάνση εκείνων που έχουν δεξιότητες (Wolf, 2004). Το μορφωτικό επίπεδο του ατόμου είναι πιο στενά συνδεδεμένο με την έμφυτη ικανότητα και τα ψυχολογικά γνωρίσματα και τα γνωρίσματα της προσωπικότητας όπως είναι η επιμέλεια, αυτά είναι που οι εργοδότες ανταμείβουν και δεν θεωρούν την εκπαίδευση ως μέσο ενστάλαξης ή ενίσχυσης των δεξιοτήτων (Wolf, 2004). Οι διαφορές στο μορφωτικό επίπεδο μπορεί να προκύψουν ως συνέπεια της ετερογένειας στην ικανότητα. Οι Galor και Tsiddon (1997b) και οι Hassler και Mora (2000), για παράδειγμα, υποστηρίζουν την ιδέα ότι τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο έμφυτης γνωστικής ικανότητας τα πηγαίνουν καλύτερα με λιγότερες γνώσεις από ό, τι οι άλλοι. Υποστηρίζουν επίσης ότι τα ταλαντούχα άτομα είναι πιο παραγωγικά

και αναπτύσσονται γρηγορότερα τεχνολογικά. Σύμφωνα με τους ερευνητές, τα γενετικά χαρακτηριστικά συσχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με την εκπαίδευση που λαμβάνουν τα παιδιά και τις δεξιότητές τους.

Σε αντίθεση, οι Lopez et al. (1998) υποστηρίζουν την άποψη ότι τα επίπεδα της εκπαίδευσης σχετίζονται απαραίτητα με τις ικανότητες. Παρ'όλα αυτά, η εκπαίδευση εξακολουθεί να λειτουργεί ως δείκτης για την απόκτηση καλύτερων θέσεων εργασίας. Για να συνοψίσω, δεδομένης της πολυπλοκότητας της σχέσης μεταξύ της εκπαίδευσης και εισοδήματος, είναι δύσκολο να προβλεφθεί εκ των προτέρων το σήμα και η σημασία

της σχέσης μεταξύ του μορφωτικού επιπέδου και της εισοδηματικής ανισότητας

Τέλος, οι περισσότερες θεωρητικές αναλύσεις τείνουν να αναφέρουν ότι το εισόδημα και οι εκπαιδευτική ανισότητα συσχετίζονται θετικά (Glomm και Ravikumar, 1992, Galor και Tsiddon, 1997a, Chakraborty και Das, 2005). Πιο συγκεκριμένα, οι Thorbecke και Charumilind (2002: 1488) έχουν επισημάνει ότι, όσον αφορά την προσφορά ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, ένα μεγαλύτερο μερίδιο υψηλού μορφωτικού επιπέδου των εργαζομένων μέσα σε μια ομάδα μπορεί να σημάνει στους εργοδότες ότι τα άτομα με λιγότερη εκπαίδευση έχουν λιγότερες ικανότητες, και ως εκ τούτου οι αποδοχές των τελευταίων ου τελευταίου μπορεί να μειωθούν αναλόγως, και ως εκ τούτου να οδηγήσουν σε μεγαλύτερη ανισότητα αμοιβών μεταξύ των εργαζομένων με υψηλά και χαμηλά επίπεδα της εκπαίδευσης. Όσον αφορά την πλευρά της ζήτησης εξειδικευμένης εκπαίδευσης εργατικού δυναμικού, εάν η ζήτηση για ανειδίκευτη εργασία συρρικνώνεται ή αυξάνεται με βραδύτερο ρυθμό από ό, τι η ζήτηση για εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, τότε οι ανισότητες στις απολαβές θα αυξηθούν.

Λαμβάνοντας υπόψη τη δήλωση του Bowles (1972), τα πιο ισότιμα επίπεδα εκπαίδευσης μπορούν να οδηγήσουν σε μεγαλύτερη ισότητα σε οικονομικές ευκαιρίες και στο εισόδημα χωρίς να δημιουργήσουν προβλήματα στα Ευρωπαϊκά ιδρύματα και χωρίς να απαιτείται μεγαλύτερη αναδιανομή κεφαλαίου.

Οι ανθρώπινες κεφαλαιακές ανισότητες μπορούν να αποτελέσουν σημαντική αιτία επαγγελματικών ανισοτήτων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και, συνεπώς, αιτία εισοδηματικών ανισοτήτων. Δεδομένου ότι η εκπαίδευση προσφέρει οικονομικές ευκαιρίες τόσο για τις ευνοημένες όσο και τις μειονεκτούσες ομάδες, τα φτωχά αλλά ταλαντούχα μέλη της κοινωνίας μπορεί να επιτύχουν κατάλληλες θέσεις στην ευρωπαϊκή οικονομία, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους προέλευση, βελτιώνοντας έτσι τη σχετική οικονομική θέση τους (Hannum και Buchmann, 2005), ενώ η ελίτ μπορεί να διατηρήσει την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της λαμβάνοντας περισσότερη εκπαίδευση από τις μάζες (Walters, 2000). Ως εκ τούτου, η θετική σχέση μεταξύ εισοδήματος και εκπαιδευτικών

ανισοτήτων είναι πιθανό να αναδείξει την ανταπόκριση της ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας στις διαφορές στα επαγγελματικά προσόντα και στις δεξιότητες. Άτομα εξαιρετικά χαμηλού εισοδήματος μπορεί να αντιμετωπίσουν πιστωτικούς περιορισμούς που να τα εμποδίζουν να φθάσουν σε ένα επικερδές επίπεδο εκπαίδευσης (Dur et al., 2004).

Αντιμετωπίζουν περιορισμούς είναι πιστωτικές αγορές είναι ατελείς. Ως εκ τούτου, λόγω των περιορισμών δανεισμού και των ατελών αγορών, η ικανότητα των φτωχότερων ανθρώπων να επενδύσουν στην εκπαίδευση εξαρτάται από το γονεϊκό πλούτο τους. Δύο από τα πιο εξέχοντα εμπειρικά έργα που εστιάζουν στην επίδραση της εκπαιδευτικής διανομής στην εισοδηματική ανισότητα είναι αυτά των Becker και Chiswick (1966) και Park (1996). Και οι δύο μελέτες δείχνουν ότι ένα υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού έχει αντισταθμιστική επίδραση στην κατανομή του εισοδήματος και όσο μεγαλύτερη είναι η εκπαιδευτική ανισότητα τόσο μεγαλύτερη είναι και η εισοδηματική.

2.3 Αιτίες Περιφερειακών Εκπαιδευτικών Ανισοτήτων

Υπάρχει ένα πλήθος ερωτημάτων που σχετίζονται με την εκπαιδευτική ανισότητα όπως π.χ. γιατί ορισμένες περιοχές έχουν πιο υψηλά εκπαιδευμένο προσωπικό ενώ άλλες όχι κτλ.

Οι χωρικές ανισότητες στο μορφωτικό επίπεδο μπορεί σε μεγάλο βαθμό να θεωρηθούν ως οι γεωγραφικές εκδηλώσεις βαθύτερων διαιρέσεων στο εισόδημα, στον πλούτο, στη δύναμη και στην αναγνώριση που τόσο ιστορικά όσο και σήμερα ρυθμίζουν ποιες ομάδες έχουν πρόσβαση σε εκπαιδευτικές παροχές. Τα δεδομένα από το Πρόγραμμα Διεθνούς Αξιολόγησης Μαθητών (ΟΟΣΑ, 2008) δείχνει ότι οι μαθητές προέρχονται από φτωχό περιβάλλον έχουν χαμηλότερη απόδοση σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ. Το πρόβλημα είναι οξύτερο στις πιο άνισες κοινωνίες (Wilkinson & Pickett, 2009).

Οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες μεταφράζονται σε εκπαιδευτικές ανισότητες μέσα από ένα περίπλοκο σύνολο μηχανισμών

που αλληλεπιδρούν καθ' όλη τη διάρκεια ζωής. Οι ανισότητες αυτές περιλαμβάνουν: υλικές ανισότητες που εκδηλώνονται στη διαφορετική πρόσβαση σε ορισμένες προϋποθέσεις της μάθησης όπως είναι τα τρόφιμα, ο ύπνος, τα είδη ένδυσης, η κατάλληλη στέγαση και σταθερότητα, η συναισθηματική ασφάλεια, τα βιβλία, οι υπολογιστές, ο χώρος και η ησυχία, οι μεταφορές, καθώς και οι προϋποθέσεις συμβολής στο οικογενειακό εισόδημα. Οι εκπαιδευτικές προσδοκίες, επιθυμίες και διαθέσεις: η κατάσταση και η έννοια της εκπαίδευσης και αν θεωρείται ότι είναι για «ανθρώπους όπως εμείς». Το κοινωνικά και πολιτιστικό κεφάλαιο, τα κοινωνικά δίκτυα, η "γνώση του συστήματος» και η ικανότητα «ομιλίας της σωστής γλώσσας» για τη διαπραγμάτευση της πρόσβασης στην εκπαίδευση και στις σχέσεις με τους άλλους μαθητές, οι δάσκαλοι και οι καθηγητές, καθώς και το πώς τα εκπαιδευτικά προσόντα μεταφράζονται σε εισόδημα και θέσεις εργασίας.

Η προνομιακή θέση της κατοχής από εκπαιδευτικά ιδρύματα, ορισμένων μορφών γνώσης και τρόπους συμπεριφοράς στους άλλους. Οι τρόποι που οι θεσμοί ενισχύουν τους κοινωνικούς διαχωρισμούς με την κατηγοριοποίηση των μαθητών σε τάξεις ή αδυνατούν να αντισταθμίσει τις υλικές ανισότητες, έτσι ώστε η ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση δεν παρέχει την αντισταθμιστική επίδραση στα αποτελέσματα που θα περίμενε κάποιος. Με αυτούς τους τρόπους, οι εκπαιδευτικές ανισότητες μεταξύ των κοινωνικών και εθνικών ομάδων προκύπτουν από το συνδυασμό της οικονομικής και κοινωνικής τους θέσης και το σχεδιασμό και τη λειτουργία των εκπαιδευτικών συστημάτων που έχουν στη διάθεσή τους. Τα συστήματα αυτά ς διαφέρουν από χώρα σε χώρα και υπόκεινται στις ιστορικές συνθήκες καθώς καθορίζονται από τους διαφορετικούς ρόλους που τα κράτη έχουν παίξει στην εξομάλυνση των ανισοτήτων μέσω της νομοθεσίας, των δημοσιονομικών πολιτικών και των μεταβιβάσεων. Σημαντικά είναι επίσης η εθνικότητα, η μετανάστευση και οι υλικές συνθήκες. Οι εθνικές μειονότητες στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες τείνουν να μειονεκτούν λόγω της έλλειψης κληρονομημένου πλούτου, στάτους και διασυνδέσεων καθώς (σε ορισμένες χώρες) από ιστορία αποικιοκρατικής καταπίεσης και ρατσισμού.

Οι χώρες διαφέρουν σαφώς στην έκταση της ιδιωτικοποίησης και επιλογής μέσα στα εκπαιδευτικά τους συστήματα και στις προσπάθειές τους να αποδώσουν ισότητα παροχής σε όλες τις περιοχές.

Ως εκ τούτου, οι διεθνείς διαφορές επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τις εκπαιδευτικές ανισότητες αλλά για τον ίδιο λόγο αναμένουμε διαφορές μεταξύ των περιοχών οι οποίες προέρχονται από αυτό που μπορεί να περιγραφεί ως συνθετικοί παράγοντες δηλ. ποιος ζει εκεί και τις ιστορικές και τρέχουσες σχέσεις με την εκπαίδευση.

Αυτή η ερμηνεία δηλαδή ότι οι περιφερειακές διαφορές είναι απλά μία εκδήλωση ευρύτερων δομικών διαφορών έγκειται στην ιδέα ότι μία περιοχή (ή γενικότερα ένας χώρος) όπως ένας κενός καμβάς των ανθρώπων, δεν έχει καμία επίδραση από μόνη της. Τα τελευταία χρόνια, η έννοια αυτή αμφισβητήθηκε μέχρι ενός βαθμού από τη «χωρική στροφή» στην εκπαιδευτική θεωρία και έρευνα, όπου οι γεωγράφοι επέδειξαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το χώρο της εκπαίδευσης (Gulson & Symes, 2007).

Η εξέλιξη αυτή είναι σημαντική για δύο βασικούς λόγους. Πρώτον, προσέλυσε την προσοχή στην χωρική προτυποποίηση των εκπαιδευτικών πόρων (Taylor, 2001). Οι χώρες ποικίλλουν στο βαθμό που τα εκπαιδευτικά τους συστήματα ελέγχονται κεντρικά, περιφερειακά και τοπικά, εγείροντας διαφορετικούς βαθμούς τοπικής ποικιλίας στην επένδυση στην εκπαίδευση και διαφορετικές αποφάσεις σχετικά με τα είδη των σχολείων και των κολλεγίων που παρέχονται.

Για παράδειγμα, στην Αγγλία, εάν και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ελέγχεται κεντρικά, η τοπική αυτοδιοίκηση είναι αυτή που αποφασίζει για την παροχή σχολικών χώρων. Μερικές περιοχές έχουν αποφασίσει να παρέχουν εκπαίδευση σε παιδιά ηλικίας 16-18 χρονών στα τοπικά σχολεία, ενώ άλλες περιοχές φιλοξενούν Πανεπιστήμια, μία απόφαση που επηρεάζει την πρόσβαση στη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και στο βαθμό συμμετοχής.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας είναι η έκταση της επιλογής και του κοινωνικού και εθνικού διαχωρισμού μεταξύ των σχολείων. Μελέτες που έχουν γίνει για το θέμα στο Ηνωμένο Βασίλειο και αλλού δείχνουν ότι ο βαθμός διαχωρισμού ποικίλλει μεταξύ των περιοχών αλλά και εντός των

περιοχών όπου ο μεγαλύτερος βαθμός διαχωρισμού λαμβάνει χώρα στις αστικές περιοχές.

Οι Johnston et al. (2006a) υποστηρίζουν επίσης ότι ο διαχωρισμός εντός των σχολείων είναι μεγαλύτερος από ότι στις γειτονιές κάτι που εγείρει το ερώτημα του εάν αυτό το θέμα μπορεί να τύχει καλύτερου χειρισμού μέσω μικτών πολιτικών της κοινότητας που να στοχεύουν στη μείωση του διαχωρισμού των κατοίκων μέσω σχολικών πολιτικών εισόδου ή μέσω προγραμμάτων κουπονιών στέγασης που παρέχουν τη δυνατότητα αλλαγής γειτονιάς σε όποιον το επιθυμεί.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, πρόσφατα ευρήματα από ένα πρόγραμμα λοταρίας εισαγωγής σε σχολείο (Allen et al. 2010) διαπιστώθηκε ότι είχε μικρή επίδραση στον κοινωνικό διαχωρισμό γιατί οι εισαγωγές παρέμειναν συνδεδεμένες με κατοικημένες «περιοχές απορροής». Από τις ΗΠΑ, οι Deluca και Dayton (2009) συνέκριναν τους νέους που άλλαξαν σχολείο και γειτονιές μέσω της στεγαστικής πολιτικής και των σχολικών προγραμμάτων με κουπόνια. Υποστήριξαν ότι τα προγράμματα στέγασης είχαν βοηθήσει τις φτωχές οικογένειες να μετακινηθούν σε λιγότερο διαχωρισμένες γειτονιές που σε ορισμένες περιπτώσεις συνδέονταν επίσης με πρόωρα εκπαιδευτικά οφέλη. Από την άλλη πλευρά, υποστήριξαν ότι τα σχολικά προγράμματα με κουπόνια έδωσαν την ευκαιρία στους μειονεκτούντες νέους να «παρακολουθήσουν υψηλότερης απόδοσης ιδιωτικά σχολεία σε λιγότερο διαχωριζόμενα περιβάλλοντα με περισσότερους συνομηλίκους που να προέρχονται από τη μεσαία τάξη» (DeLuca & Ντέιτον, 2009: 457). Το βασικό σημείο είναι ότι τα υπο-εθνικά συστήματα παροχής και πολιτικής παρέμβασης έχουν σημασία. Οι περιφερειακές ανισότητες στα εκπαιδευτικά αποτελέσματα δεν αποτελούν μόνο εκδηλώσεις των ευρύτερων διαρθρωτικών ανισοτήτων. Η δεύτερη σημαντική προσέγγιση για την εκπαίδευση που παρέχεται από τη χωρική προσέγγιση είναι ότι τα μέρη δεν είναι απλώς δοχεία ανθρώπων. Τα χαρακτηριστικά τους διαμορφώνονται εν μέρει από τους ανθρώπους που ζουν σε αυτά, και η σημασία τους είναι κοινωνικά δομημένη, παραγόμενη από τις κοινωνικές σχέσεις, τις δραστηριότητες και τα φαντασιακά των ανθρώπων μέσα και έξω από αυτές (Lefebvre, 1991).

Σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, και σε σχέση με άλλες περιοχές, πόλεις, περιφέρειες και γειτονίες μπορεί να σημαίνουν παρακμή, συγκρούσεις, κίνδυνο, ενθουσιασμό, πολιτισμό, ανάπτυξη ή καινοτομία (Taylor et al., 1996). Αυτές οι έννοιες και αντιλήψεις του τόπου μπορούν να διαμορφώνουν ταυτότητες, προσδοκίες και αξίες γύρω από την εκπαίδευση. Για παράδειγμα, τι σημαίνει να είσαι φτωχός ή μετανάστης από την άποψη της εκπαίδευσης και τι συνιστά έγκυρη και χρήσιμη γνώση θα μπορούσε κάλλιστα να είναι διαφορετική από τη μία περιοχή στην άλλη και από το ένα μέρος στο άλλο μέσα στην ίδια περιοχή. Αυτό απεικονίζεται πολύ καλά στις ποιοτικές μελέτες, οι οποίες τείνουν για μεθοδολογικούς λόγους να επικεντρώνονται σε συγκεκριμένες γειτονίες και σχολεία και όχι σε περιφερειακό επίπεδο. Για παράδειγμα, οι Dillabough et al. (2007) περιγράφουν πως μία εσωτερική αστική γειτονιά σε μια μεγάλη πόλη της Βόρειας Αμερικής, δίπλα σε περιοχές που χαρακτηρίζονται από την εισροή διεθνών κεφαλαίων, παρέχει μια αίσθηση περιθωριοποίησης των νέων, που επιδεινώθηκε από το διαχωρισμό τους σε «δαιμονοποιημένα» σχολεία εγκαταλελειμμένα από τις πιο ευνοημένες οικογένειες.

Αντί να χρησιμοποιηθεί η εκπαίδευση ως εργαλείο για να δράσουν την ευκαιρία της κοινωνικής κινητικότητας που έχει δημιουργηθεί από αυτές τις παγκόσμιες και τοπικές πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις, μερικοί από τους νέους αντιστέκονται στις προσδοκίες του «καλού κοριτσιού» σχετικά με την εκπαίδευση προκειμένου να δημιουργήσουν μία ταυτότητα και ένα χώρο για τους εαυτούς τους σε αυτό το μεταβαλλόμενο χώρο. Ο Thomson (2002), σε μία Αυστραλιανή μελέτη, επισημαίνει τους τρόπους με τους οποίους μέσω θεμάτων της γειτονιάς, αφηγήσεων και πόρων επηρεάζεται το σχολικό έργο καθώς και η ταυτότητα και η συμπεριφορά των μαθητών. Οι δάσκαλοι και οι διευθυντές εμπλέκονται επίσης στην επεξεργασία του νοήματος της επίσημης εκπαίδευσης και των προσόντων σε οικονομικά περιθωριοποιημένες πρώην βιομηχανικές, εργατικές γειτονίες ενώ χειρίζονται τις υλικές και συναισθηματικές συνέπειες της φτώχειας και της μακροχρόνιας ανεργίας. Οι τοπικές, περιφερειακές, εθνικές και παγκόσμιες αλλαγές επηρεάζουν τα σχολεία και όπως το θέτει ο Thomson και τους «χωρικά διανεμηθέντες υλικούς

και πολιτισμικούς πόρους και τις πιθανότητες για δράση» (Thomson, 2002).

Ο Thrupp (1999) έδειξε πως το τοπικό περιεχόμενο έχει συνέπειες για τη διοίκηση και την οργάνωση των σχολείων τόσο για την προσέγγιση του εκπαιδευτικού προγράμματος και της παιδαγωγικής καθώς και για τις σχέσεις μεταξύ των συναδέρφων.

Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι ενώ περιμένουμε να αποκομίσουμε σημαντικές εξηγήσεις για τις χωρικές ανισότητες στην εκπαίδευση απλά διαβάζοντας τη χωρική προτυποποίηση των ευρύτερων δομικών ανισοτήτων, άλλα δύο πράγματα φαίνεται να είναι σημαντικά. Το ένα είναι πως συγκεκριμένα χωρικά χαρακτηριστικά εκδηλώνονται σε συγκεκριμένα μέρη – ξεχωριστή γεωγραφία και η τοπογραφία, τοπική ιστορία, ταυτότητα και κοινωνικές σχέσεις, τύποι βιομηχανικής ή αγροτικής οργάνωσης και ιδιοκτησίας καθώς και πολιτικής, πολιτισμικοί πόροι, διευκολύνσεις και υπηρεσίες.

Το άλλο αφορά τους τρόπους με τους οποίους αυτοί οι συνδυασμοί των εθνικών, περιφερειακών και τοπικών περιστάσεων συνδυάζονται για να σχηματισθούν οι υλικές ανισότητες, οι τύποι κεφαλαίου, το καθεστώς εκπαίδευσης καθώς και θέματα αναγνώρισης και κύρους καθώς και οι άμεσες επιδράσεις στις ευκαιρίες να μάθει κάποιος.

Η κατανόηση της ισορροπίας μεταξύ των τοπικών παραγόντων και ευρύτερων δομικών επιρροών δεν είναι άμεση. Υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία η οποία προσπάθησε, με τη χρήση ποσοτικών μεθοδολογιών, να ερευνήσει αυτές τις σχέσεις και την ύπαρξη καθώς και το μέγεθος «επιδράσεων της περιοχής» στην εκπαίδευση. Μία ανασκόπηση από τους Lupton και Kintrea (2011) υποστηρίζει ότι συνολικά και παρά ορισμένα αντιφατικά ευρήματα, το συμπέρασμα αυτής της ανασκόπησης είναι ότι υπάρχουν αποδείξιμα αποτελέσματα περιοχής δηλαδή τα χαρακτηριστικά μίας περιοχής επηρεάζουν την ανάπτυξη του παιδιού στα πρώτα του χρόνια, τα σχολικά επιτεύγματα και το βαθμό εγκατάλειψης του σχολείου. Τα αποτελέσματα αυτά τείνουν να είναι μικρότερα από τα αποτελέσματα των ατομικών χαρακτηριστικών και ικανοτήτων, τα γονεϊκά χαρακτηριστικά και τις επιρροές της οικογένειας αλλά δεν είναι άνευ σημασίας (Galster et al. 2007).

Με όρους πολιτικής κάτι τέτοιο τείνει να προτείνει ότι παρεμβάσεις σχεδιασμένες ειδικά για συγκεκριμένες περιοχές τείνουν να βελτιώσουν τις γειτονιές αλλάζοντας το πληθυσμιακό μίγμα ή βελτιώνοντας τις τοπικές συνθήκες και τις υπηρεσίες και έτσι να σημειωθεί μία κάποια διαφορά εάν και από μόνες τους είναι απίθανο να είναι εξ ολοκλήρου μετασχηματιστικές.

Η μέχρι σήμερα ποσοτική βιβλιογραφία αφήνει ανεπίλυτα ορισμένα σημαντικά θέματα. Ένα από αυτά είναι ότι το μεγαλύτερο έργο έχει επικεντρωθεί στο να ορίσει το αποτέλεσμα των επιδράσεων αντί να δοκιμάσει το ποιοι μηχανισμοί δουλεύουν και πολλές μελέτες χρησιμοποιούν μοναδικούς ή πολύ περιορισμένους δείκτες χαρακτηριστικών γειτονιάς (όπως είναι η συνολική φτώχεια ή ο βαθμός ανεργίας). Ο Galster (2010) ορίζει δεκαπέντε διαφορετικά είδη αιτιακών μηχανισμών σύμφωνα με τους οποίους οι γειτονιές μπορεί να έχουν κάποιο αποτέλεσμα. Κατηγοριοποιεί τους μηχανισμούς αυτούς σε τέσσερις ομάδες: κοινωνικοί διαδραστικοί, περιβαλλοντικοί, γεωγραφικοί και θεσμικοί και επισημαίνει την ανάγκη να ελεγχθούν διεξοδικά οι μηχανισμοί αυτοί. Σύμφωνα με την ανάλυσή του τα χαρακτηριστικά της γειτονιάς έχουν πολύ ισχυρή και σημαντική επίδραση στο εκπαιδευτικό αποτέλεσμα. Οι Andersson and Subramanian (2006) διερεύνησαν την επίδραση των χαρακτηριστικών της γειτονιάς στο εκπαιδευτικό αποτέλεσμα σε Σουηδούς εφήβους. Σύμφωνα με την ανάλυσή τους, τα χαρακτηριστικά της γειτονιάς σχετίζονται με τους κοινωνικο-οικονομικούς πόρους και η δημογραφική σταθερότητα έχει μεγάλη συσχέτιση με τα ατομικά εκπαιδευτικά αποτελέσματα. Βρήκαν επίσης ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των κοινωνικο-πολιτισμικών κεφαλαιακών μεταβλητών της γειτονιάς και των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων. Ένα συγκεκριμένο και σημαντικό παράδειγμα της δυσκολίας ορισμού σχετικά με το τι είναι σημαντικό στις γειτονιές είναι η αποτυχία πολλών μελετών να διαχωρίσουν τα σχολικά αποτελέσματα από άλλους παράγοντες της γειτονιάς. Κάτι τέτοιο καθιστά δύσκολο το διαχωρισμό του εάν όλα τα παρατηρηθέντα σχολικά αποτελέσματα είναι στην πραγματικότητα σχολικά αποτελέσματα ή την έκταση στην οποία οι επενδύσεις στη

σχολική ποιότητα μπορούν να αντισταθμίσουν τα αποτελέσματα των περιβαλλοντικών ή οικονομικών χαρακτηριστικών.

Οι Sykes και Musterd (2010) εξέτασαν τόσο τα σχολικά όσο και τα αποτελέσματα της γειτονιάς στα Ολλανδικά σχολεία. Σύμφωνα με την ανάλυσή του υπήρχε ισχυρή και στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών του σχολείου και των επιτευγμάτων αλλά η αντίστοιχη σχέση με τα χαρακτηριστικά της γειτονιάς δεν ήταν σημαντική.

Ένα τελευταίο θέμα, και ίσως το πιο σημαντικό σε αυτό το πλαίσιο, είναι αυτό της χωρικής κλίμακας. Η πολυπλοκότητα των χωρικών εννοιών και σχέσεων σημαίνει ότι τα διαφορετικά ζητήματα λειτουργούν σε διαφορετικές χωρικές κλίμακες από τις περιφερειακές (συνδεσιμότητα, οικονομική λειτουργία, πολιτική ιστορία και διακυβέρνηση), μέχρι αυτές της οδού ή του οικοδομικού τετραγώνου (στέγαση και περιβαλλοντική διαχείριση, επιδράσεις από ομότιμους). Ωστόσο, οι μελέτες έχουν την τάση να καθοδηγούνται από τη διαθεσιμότητα των στοιχείων, και οι όροι «αποτελέσματα περιοχής» και «επιπτώσεις της γειτονιάς» χρησιμοποιούνται χαλαρά για να περιγράψουν επιδράσεις της τοποθεσίας σε ένα ευρύ φάσμα κλιμάκων. Οι Lupton και Kneale (2011) έχουν επισημάνει την ανάγκη ανάληψης μιας πιο θεωρητικά ενημερωμένης προσέγγισης για την επιλογή της σωστής κλίμακας για συγκεκριμένους μηχανισμούς (για παράδειγμα, επιπτώσεις στην αγορά εργασίας για την εφηβεία, τα αποτελέσματα δεν θα πρέπει θεωρητικά να μετρηθούν σε επίπεδο γειτονιάς, μολονότι οι επιδράσεις από ομότιμους θα μπορούσαν να μετρηθούν), αν και η μελέτη τους, αποδεικνύει επίσης πόσο δύσκολο είναι να γίνει κάτι τέτοιο στην πράξη.

Επίλογος

Ας επικεντρωθούμε σε πέντε μεγάλα ζητήματα σχετικά με τις κοινωνικές ανισότητες που απαιτούν αποφασιστική δράση, τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και σε εθνικό επίπεδο.

1) Ως γενική αρχή, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι πολλές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων στην Ευρώπη «δημιουργούνται» από την κοινωνία και συνδέονται συστηματικά με ευκαιρίες στη ζωή. Όπως έδειξε η παρούσα εργασία, το μορφωτικό επίπεδο, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την περιοχή ή τη χώρα που ζουν οι άνθρωποι καθώς και από την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των γονέων τους. Πάνω απ' όλα οι πολίτες της Ευρώπης έχουν πρόσβαση στις ίδιες εκπαιδευτικές ευκαιρίες, ακόμη και αν αυτό είναι το κρίσιμο σημείο, έχουν τις ίδιες ικανότητες. Η πρόσβαση σε καλές επαγγελματικές και εισοδηματικές ευκαιρίες συνδέεται στενά με την επιτυχία στον τομέα της εκπαίδευσης, που σημαίνει ότι για μία ακόμη φορά συνδέεται στενά με τις υφιστάμενες δομές.

Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο για άτομα που ζουν από κεφαλαιακά κέρδη και όχι από τα εισοδήματά τους στην αγορά. Η Ευρώπη θα διακρίνεται πάντα από τις πολλές διαφορές μεταξύ των διαφόρων περιοχών της και συχνά αυτή η ποικιλομορφία είναι κάτι άξιο αναφοράς. Οι συστηματικές ανισότητες στην πρόσβαση των ατόμων σε πόρους, ωστόσο, είναι απαράδεκτες και επίσης πρέπει να αντιμετωπιστεί σε υπερεθνικό επίπεδο, μέσω μιας αποφασιστικής ευρωπαϊκής πολιτικής για την εκπαίδευση· η αντιμετώπιση των ανισοτήτων στην Ευρώπη σημαίνει πρώτα αντιμετώπιση των ανισοτήτων σε νεαρή ηλικία, πράγμα που συνεπάγεται ότι η εκπαίδευση θα είναι προσιτή σε όλους με τις κατάλληλες πολιτικές, προκειμένου να δοθούν στους λιγότερο ευνοημένους πληθυσμούς περισσότερες ευκαιρίες στη ζωή.

2) Σημαντική ανισότητα υπάρχει στην Ευρώπη σε σχέση με το βιοτικό επίπεδο και την κατανομή του εισοδήματος και του πλούτου. Ας δούμε για παράδειγμα, την Πολωνία και τη Γερμανία του 2012. Τα ποσοστά

φτώχειας και στις δύο χώρες είναι αρκετά παρόμοια: στην Πολωνία, 16,3% του πληθυσμού θεωρείται φτωχό, ενώ στη Γερμανία είναι 15,3%. Το ετήσιο όριο εισοδήματος που οριοθετεί τη φτώχεια είναι € 3.036 στην Πολωνία, ενώ στη Γερμανία είναι € 11.757. Σε μια κοινή Ευρώπη, η πολιτική ατζέντα δεν πρέπει να περιλαμβάνει μόνο τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων αλλά και τις διαφορές στο εισόδημα μεταξύ των χωρών. Οι μέσες ετήσιες αποδοχές στην Ευρώπη δεν συγκλίνουν με την πάροδο του χρόνου αλλά αντίθετα αποκλίνουν περισσότερο.

Αυτό είναι επιβλαβές για έναν κοινό ευρωπαϊκό οικονομικό χώρο και έρχεται σε αντίθεση με τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής κοινωνικής ένωσης. Επίσης, σε πολλά κράτη μέλη της ΕΕ, οι ανισότητες στο εισόδημα ή / και στην κατανομή του πλούτου έχουν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό τα τελευταία 35 χρόνια, δοκιμάζοντας το λεγόμενο κοινωνικό μοντέλο της ΕΕ. Η πρωτοφανής συσσώρευση του πλούτου μεταξύ των ήδη πλουσίων και, στο άλλο άκρο της κοινωνικής κλίμακας, ο αυξανόμενος αριθμός των φτωχών ανθρώπων οδηγούν σε σκληρές ερωτήσεις όπως: μπορεί η ΕΕ να συμβάλει στη μείωση των ανισοτήτων αυτών; Μήπως οι πολιτικές και οικονομικές ελίτ της ΕΕ και τα κράτη μέλη της έχουν τη βούληση και τα μέσα για να αγωνιστούν για την αιτία της ισότητας ή είναι ικανοποιημένοι με τα τρέχοντα και ενδεχομένως μελλοντικά επίπεδα των ανισοτήτων;

3) Αντιμετώπιση μη βιώσιμου ευρωπαϊκού δημόσιου χρέους. Η αύξηση του δημόσιου χρέους που δημιουργήθηκε, κατά κύριο λόγο παράγεται από τις κρατικές παρεμβάσεις που έγιναν προκειμένου να διασωθούν οι τράπεζες, οι οποίες, τον Ιούνιο του 2013, έφθασαν το 85,9 τοις εκατό του ευρωπαϊκού ΑΕΠ (92,2 τοις εκατό στην Ευρωζώνη). Το δημόσιο χρέος στην Κύπρο, στην Ισπανία, στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Γαλλία, στο Βέλγιο, στην Ιρλανδία, στην Πορτογαλία και στην Ελλάδα έχει υπερβεί τον ευρωπαϊκό μέσο όρο και, ακόμη χειρότερα, συνεχίζει να αυξάνεται. Σε περίπτωση απουσίας ισχυρής οικονομικής ανάπτυξης, το επίπεδο του χρέους σε ορισμένες χώρες θα μπορούσε να γίνει μη βιώσιμο. Η Ευρώπη θα πρέπει να διδαχθεί δύο πράγματα από τις προηγούμενες κρίσεις χρέους σε άλλες περιοχές: 1) ότι το μη βιώσιμο χρέος είναι ανεξόφλητο και απαιτεί μια δίκαιη και διαφανή διαδικασία διαιτησίας, η οποία θα

μπορούσε να περιλαμβάνει μια συνολική αναδιάρθρωση ή την ακύρωση του χρέους και 2) ότι όσο πιο γρήγορα αντιμετωπίζεται η σπείρα του χρέους από τα κράτη μέλη και την ΕΕ, τόσο καλύτερα.

4) Πώς μπορούν να αντιμετωπισθούν σημαντικές αδυναμίες στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Η οικονομική κρίση ανέδειξε μια σειρά από σοβαρές ελλείψεις, όπως είναι η έλλειψη ρυθμίσεων, οι ανεπαρκείς φόροι, το επικίνδυνο μέγεθος των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και την ικανότητα του χρηματοπιστωτικού τομέα να επηρεάζει την πολιτική εξουσία. Όλες αυτές οι αδυναμίες συνεχίζουν να συνεισφέρουν στην συνεχιζόμενη οικονομική αναταραχή. Για να εξασφαλισθεί η προστασία των φτωχότερων, χρειαζόμαστε γενναίες κρατικές παρεμβάσεις που αντιμετωπίζουν τις πραγματικές αιτίες της κρίσης, οι οποίες να διέπονται από τον στόχο ενός πιο δίκαιου και ίσου κόσμου.

Στο σημείο αυτό προτείνουμε κάποιες εναλλακτικές στη λιτότητα. Σύμφωνα με την καθηγήτρια Laura Tyson του Πανεπιστημίου Berkeley «όταν η ζήτηση στον ιδιωτικό τομέα καταρρέει, οι επενδυτές δεν επενδύουν και οι καταναλωτές έχοντας χάσει τις δουλειές τους και την αξία του σπιτιού τους, δεν καταναλώνουν πλέον. Έτσι, η κυβέρνηση επεμβαίνει και βάζει περισσότερη ζήτηση στο σύστημα, αυτό είναι ερέθισμα, αυτή είναι η λογική».

Η λιτότητα στην κλίμακα που εφαρμόζεται δεν είναι αναπόφευκτη. Με την αλλαγή πορείας, οι χώρες που πλήττονται από τη λιτότητα μπορεί να προχωρήσουν προς ένα βιώσιμο μοντέλο ανάπτυξης, στο οποίο η ποιότητα και η κατανομή της ανάπτυξης αποτελούν το κέντρο του ενδιαφέροντος, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας πιο δίκαιης κοινωνίας και την προστασία των φτωχότερων τμημάτων αυτών των κοινωνιών. Η εμπειρία από τη Λατινική Αμερική, την Υποσαχάρια Αφρική και τη Νοτιοανατολική Ασία κατά τη διάρκεια των προηγούμενων οικονομικών κρίσεων, μάς έχει διδάξει ότι υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις. Μια εποχή ευρωπαϊκής ευημερίας μπορεί να οικοδομηθεί με βάση νέες θέσεις εργασίας, υψηλότερους μισθούς, οικονομική ανάπτυξη και επενδύσεις για μια βιώσιμη και πράσινη οικονομία, ως μέσο για τη μείωση του χρέους προς το ΑΕΠ και να επιτευχθούν καλύτερα αποτελέσματα για τους ανθρώπους, τις κοινότητες και το περιβάλλον.

Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να κάνουν κάτι περισσότερο από το να εφαρμόζουν απλά τα μέτρα λιτότητας. Θα πρέπει επίσης:

1. Να επενδύουν στο ανθρώπινο δυναμικό και στην οικονομική ανάπτυξη. Η μεγαλύτερη επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό και στην απασχόληση είναι η διέξοδος από την κρίση. Αυτές οι πολιτικές επιλογές πρέπει να γίνουν, για να κατανεμηθούν προτεραιότητες για τις δαπάνες. Οι πολιτικές αυτές πρέπει να υπολογίζουν πρώτα τους ανθρώπους και μετά το χρέος ή τις στρατιωτικές δαπάνες.

1.1 Θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα σε ένα πρόγραμμα κινήτρων.

- Οι κυβερνήσεις θα πρέπει να δώσουν προτεραιότητα και να δοθούν κίνητρα για επενδύσεις σε οικονομική και κοινωνική υποδομή (συμπεριλαμβανομένων των κατοικιών), καθώς και στον τομέα της έρευνας και της τεχνολογίας, που να υποστηρίζουν μια βιώσιμη, πράσινη οικονομία και τη δημιουργία θέσεων εργασίας

- Δευτερογενείς επιλογές πολιτικής για την παροχή σταθερότητας θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν τη διασφάλιση των υποθηκών και την εισροή νέου χρήματος στην οικονομία (μια μέθοδος που είναι γνωστή ως «ποσοτική χαλάρωση»).

1.2 Στόχος της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης. Με ποσοστά ανεργίας σε επίπεδα ρεκόρ – ειδικότερα για τη μακροπρόθεσμη ανεργία και την ανεργία των νέων – χρειάζονται ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης προκειμένου να : δημιουργηθεί αξιοπρεπής απασχόληση είτε μέσω δημοσίων επενδύσεων και την προμήθεια και παροχή κινήτρων για ιδιωτική επέκταση προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι περιφερειακές ανισότητες και να διασφαλισθεί η περιβαλλοντική αειφορία.

- Να δοθούν ευκαιρίες στους ανέργους προκειμένου να επιμορφωθούν, να βρουν και να εξασφαλίσουν νέες θέσεις απασχόλησης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, κάτι τέτοιο μπορεί να απαιτεί τη στήριξη των εργαζομένων έτσι ώστε να είναι δεκτικοί στη μετακίνησή τους και να πληρούν τις περιφερειακές απαιτήσεις της αγοράς εργασίας.
- Σύνδεση της απασχόλησης με τα συστήματα κοινωνικής προστασίας: η εφαρμογή ενός επιπέδου κοινωνικής προστασίας θα συμβάλει στη

μείωση των ωρών εργασίας και θα δημιουργήσει πρόσθετη απασχόληση· θέσεις εργασίας που σήμερα ελάχιστα ανταμείβονται - συμπεριλαμβανομένης της φροντίδας των παιδιών - θα πρέπει να αποτιμώνται εκ νέου έτσι ώστε να αντανακλάται η κοινωνική τους σημασία.

- Υποστήριξη της ισότητας των φύλων στο χώρο εργασίας με την καθολική παροχή φροντίδας για τα παιδιά, τις ευέλικτες ρυθμίσεις εργασίας και τις γονικές άδειες.
«Η επένδυση σε αυτά τα μέτρα [για την προώθηση της απασχόλησης των νέων] είναι πολύ λιγότερο δαπανηρή από την αντιμετώπιση των συνεπειών από τις παροχές ανεργίας, την αντικοινωνική συμπεριφορά ή την πιο μόνιμη αποσύνδεση από την αγορά εργασίας» του Guy Ryder, Γενικού Διευθυντή της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας
- Προστασία της αναπτυξιακής βοήθειας των κρατών μελών της ΕΕ. Η κρίση πλήττει τους πιο ευάλωτους, τόσο στην Ευρώπη όσο και πέρα από τα σύνορά της. Η βοήθεια για την ανάπτυξη και οι ανθρωπιστικές παρεμβάσεις αποτελούν σανίδα σωτηρίας για εκατομμύρια ανθρώπους σε όλο τον κόσμο. Η Ευρώπη θα πρέπει να σεβασθεί τις δεσμεύσεις της και να αφιερώσει 0,7 τοις εκατό από το ΑΕΠ της για την παροχή βοήθειας.
- Επένδυση στις δημόσιες υπηρεσίες. Οι δημόσιες υπηρεσίες δεν είναι πολυτέλεια, αλλά αποτελούν επένδυση για το μέλλον, εγγυώνται την ανθρώπινη ανάπτυξη και την ισότητα των ευκαιριών για όλους. Η επένδυση σε ισχυρότερα συστήματα κοινωνικής προστασίας θα προστατεύσει τα ευάλωτα τμήματα του πληθυσμού βραχυπρόθεσμα και θα καταπολεμήσει την ανισότητα μακροπρόθεσμα.
- Εγγύηση δημόσιας, καθολικής και υψηλής ποιότητας εκπαίδευσης για όλους. Η εκπαίδευση αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα και η άνιση πρόσβαση στην εκπαίδευση συχνά οδηγεί σε αύξηση της ανισότητας των ευκαιριών και το οχύρωμα εναντίον της φτώχειας για τις μελλοντικές γενιές.
- Η προστασία δημόσιας, καθολικής και υψηλής ποιότητας ιατρικής φροντίδας. Οι κυβερνήσεις θα πρέπει να δεσμεύονται στην προστασία του δημόσιου συστήματος υγείας, που να προσφέρει πλήρεις ιατρικές

επιχειρήσεις και να προστατεύει τους πιο αδύναμους από τα διάφορα έξοδα.

- Ανάπτυξη συστημάτων κοινωνικής προστασίας που να προστατεύουν τους πιο ευάλωτους. Η προστασία των χαμηλών εισοδηματικά νοικοκυριών είναι σημαντική για την επίλυση της ανισότητας αλλά και για να τεθούν εμπόδια στη μεγάλη φτώχεια. Οι πολιτικές θα μπορούσαν να συμπεριλαμβάνουν κοινωνικές υπηρεσίες που να στοχεύουν στα παιδιά και στους νέους ή να εγγυώνται επενδυτικά σχήματα, τα οποία θα μπορούσαν να είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικά στην καταπολέμηση της παιδικής και οικογενειακής φτώχειας.
- Πρόσβαση σε ασφαλή και οικονομική στέγαση. Οι σημαντικές δημόσιες επενδύσεις στην οικοδόμηση σπιτιών μπορεί επίσης να βοηθήσουν στη δημιουργία θέσεων εργασίας και έτσι η κατοικία να μπορεί να είναι πιο οικονομική, περιβαλλοντικά καλύτερη και οι στεγαστικές φούσκες θα αποφεύγονται.

Η ενδυνάμωση της θεσμικής δημοκρατίας του Ευρωπαϊκού μοντέλου του καπιταλισμού της αγοράς ενόησε τη συγκέντρωση δύναμης μεταξύ των λίγων, υπονομεύοντας τη δημοκρατία και ενδυναμώνοντας την ανισότητα. Βρισκόμαστε προ του κινδύνου δημιουργίας περισσότερο άνισων κοινωνιών, όπου οι δημοκρατικοί μηχανισμοί έχουν εξασθενήσει σε σημαντικό βαθμό. Προκειμένου να αντιμετωπισθεί η ανισότητα, οι Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις θα πρέπει να ενδυναμώσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς. Η ανάπτυξη πραγματοποιείται στην Ευρώπη και πέραν αυτής όταν οι κυβερνήσεις είναι υπόλογες και οι πολίτες είναι δραστήριοι. Ως εκ τούτου τα ακόλουθα βήματα είναι απαραίτητα προκειμένου διεκδικηθεί πολιτικός χώρος για να επηρεασθεί η κυβερνητική πολιτική για το κοινό συμφέρον.

Μεγαλύτερη συμμετοχή στις δημοκρατικές διαδικασίες από όλους τους ενδιαφερόμενους. Οι πολίτες θα πρέπει να υποστηρίζονται, προκειμένου να δραστηριοποιηθούν στις δημοκρατικές διαδικασίες. Ο προϋπολογισμός και η κατανομή των πόρων, ειδικότερα, θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει

τους τοπικούς ενδιαφερόμενους, ειδικότερα τις γυναίκες και τις περιθωριοποιημένες ομάδες.

Μεγαλύτερη διαφάνεια και ευθύνη των πολιτικών διαδικασιών. Η δημόσια πρόσβαση σε καλής ποιότητας πληροφόρηση, σε διοικητικές διαδικασίες καθώς και σε διαδικασίες προϋπολογισμού θα πρέπει να ενδυναμωθεί. Ο ρόλος των κοινοβουλίων ως μέρους διαλόγου και ευθύνης θα πρέπει να ενισχυθεί. Οι κυβερνήσεις θα πρέπει επίσης, να προωθούν τη δημιουργία ενός διαφανούς χρηματοπιστωτικού τομέα, ο οποίος να ανταποκρίνεται στις κοινωνικές του υποχρεώσεις και να καταπολεμά τη διαφθορά.

Δημοκρατία στο χώρο εργασίας. Ο κοινωνικός διάλογος μεταξύ των εργοδοτών, των εργαζομένων και των δημόσιων υπηρεσιών θα πρέπει να βελτιωθεί και να καταπολεμηθούν οι μειωμένοι μισθοί ειδικότερα για τους χαμηλόμισθους εργαζόμενους. Κάτι τέτοιο θα αυξήσει τη ζήτηση, θα τονώσει την οικονομία και θα βοηθήσει στην καταπολέμηση της εισοδηματικής ανισότητας μακροπρόθεσμα. Για παράδειγμα, η καλύτερη αντιπροσώπευση των εργαζομένων και οι ευκαιρίες για να μοιραστεί η ιδιοκτησία στις επιχειρήσεις θα μπορούσε να οδηγήσει σε καλύτερες επενδύσεις στην πραγματική οικονομία.

Δίκαιο φορολογικό σύστημα. Τα φορολογικά συστήματα αποτελούν ένα αποτελεσματικό εργαλείο διανομής του πλούτου. Οι κυβερνήσεις θα πρέπει να δομήσουν πολιτικές αλλαγής όσον αφορά τη δίκαιη φορολόγηση και έναν καλύτερα ρυθμισμένο χρηματοπιστωτικό τομέα. Ειδικότερα:

Εφαρμογή προοδευτικών φορολογικών μεταρρυθμίσεων. Πρέπει να διασφαλισθεί ότι το φορολογικό βάρος θα πρέπει να βαραίνει αυτούς που μπορούν να το αντέξουν οικονομικά. Μία μείωση στους φόρους των πιο φτωχών θα πρέπει να δώσει τη δυνατότητα σε εκείνους που έχουν τα λιγότερα να κρατήσουν μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους.

Η αύξηση των φόρων για τους πολύ πλούσιους και για τις ιδιαίτερα κερδοφόρες επιχειρήσεις, θα στηρίξει την ανακατανομή του πλούτου και την χρηματοδότηση των δημόσιων και κοινωνικών πολιτικών.

- Φορολογικά αποθέματα πλούτου. Αυτό αποτελεί ένα σημαντικό μέτρο για τη μείωση των ανισοτήτων του πλούτου σε μακροπρόθεσμη βάση. Για παράδειγμα, οι προοδευτικοί φόροι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν

για την πρόληψη μελλοντικών στεγαστικών «φουσκών». Η φορολόγηση άλλων πηγών πλούτου θα μπορούσε να αποτρέψει τις οικονομικές επενδύσεις υψηλού κινδύνου.

- Εφαρμογή ενός φόρου επί των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών (ΦΧΣ). Με την εφαρμογή ενός μικρού φόρου (περίπου 0,05 τοις εκατό), για τις διασυνοριακές χρηματοοικονομικές συναλλαγές, οι κυβερνήσεις θα μπορούσαν να ρυθμίσουν την κερδοσκοπία και να αποκτήσουν δισεκατομμύρια ευρώ σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο. Έντεκα ευρωπαϊκές χώρες συμφώνησαν να εφαρμόσουν μια κοινή ευρωπαϊκή ΦΧΣ, αλλά και άλλες Ευρωπαϊκές χώρες θα έπρεπε να προσχωρήσουν στο σχήμα. Τα έσοδα που προκύπτουν θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να συμπληρώσουν τις δημόσιες και κοινωνικές πολιτικές που παρέχουν προστασία στους πιο ευάλωτους και να καταπολεμήσουν τη φτώχεια μέσω διεθνούς συνεργατικής και κλιματικής αλλαγής.

Χειρισμός φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής. Η καταπολέμηση της φορολογικής κατάχρησης τόσο στη φοροαποφυγή όσο και στη φοροαπαλλαγή, έχει μεγάλη δυνατότητα δημιουργίας εισοδήματος. Περίπου 1 τρισεκατομμύριο Ευρώ χάνεται για λόγους φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής κάθε χρόνο στην ΕΕ, κάτι που αντιστοιχεί στον Ευρωπαϊκό προϋπολογισμό επτά ετών.

Με την κάλυψη όλων των φορολογικών εσόδων, οι κυβερνήσεις θα μπορούσαν να αντισταθμίσουν βαθιές περικοπές των δαπανών και τη μείωση των ανισοτήτων μέσω αναδιανεμητικών πολιτικών. Η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής επιτρέπει επίσης ισότιμους όρους ανταγωνισμού για τις επιχειρήσεις, καθώς οι εταιρείες που επωφελούνται σήμερα από πολύπλοκα συστήματα φοροαποφυγής θα πρέπει να εμποδίζονται να αποκτήσουν ένα πλεονέκτημα έναντι αυτών που πληρώνουν φόρους. Προκειμένου να αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά η φοροδιαφυγή, θα πρέπει να εφαρμόσουν τα μέτρα που αποσκοπούν στην καταπολέμηση της αδιαφάνειας των φορολογικών συστημάτων και της ατιμωρησίας των φοροφυγάδων:

- Διαφάνεια όσον αφορά την χρηματοοικονομική πληροφόρηση των πολυεθνικών εταιρειών. Οι πολυεθνικές θα πρέπει να παρέχουν δημόσια,

προσβάσιμη πληροφόρηση σε κάθε χώρα στην οποία λειτουργούν επιχειρηματικά (π.χ. πωλήσεις, όγκος παραγωγής, κλπ), τις φορολογικές εισφορές τους και τις πληρωμές στις κυβερνήσεις, καθώς και τον αριθμό των εργαζομένων και τα περιουσιακά τους στοιχεία.

- Ενίσχυση της πολυμερούς συνεργασίας για τη φορολογία μεταξύ των διαφόρων χωρών. Η δημιουργία ενός αποτελεσματικού, πολυμερούς μηχανισμού για την αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των διαφόρων φορολογικών αρχών είναι απαραίτητη. Προς το παρόν, πολλές μεγάλες εταιρείες και πλούσια άτομα μεταφέρουν τα κέρδη σε φορολογικούς παραδείσους που υπόκεινται σε μικρό ή καθόλου φόρο, σύμφωνα με ένα εξελιγμένο φορολογικό πλαίσιο. Αυτό μειώνει τις φορολογικές εισφορές τους και τους δίνει τη δυνατότητα να αποφύγουν την καταβολή φόρου στις χώρες όπου δραστηριοποιούνται.

Η ΕΕ πρέπει να ακολουθήσει τις δεσμεύσεις της και να εισαγάγει την αυτόματη ανταλλαγή φορολογικών πληροφοριών

- Νέοι διεθνείς κανόνες φορολόγησης για τις επιχειρήσεις, όπως εγκρίθηκαν από τους G20 και τον ΟΟΣΑ. Το διεθνές σύστημα για τη φορολόγηση των πολυεθνικών εταιρειών δεν είναι πλέον κατάλληλο για το σκοπό αυτό. Σήμερα, ο φόρος που καταβάλλεται από τη συνεισφορά πολλών μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων είναι πολύ χαμηλότερος από το επιτόκιο που ορίζεται από την εθνική φορολογική νομοθεσία, χάρη στα κενά που υπάρχουν στις διάφορες νομοθεσίες. Η διάβρωση της φορολογικής βάσης είναι ένα σοβαρό πρόβλημα και οι G20 ενέκριναν τον Ιούλιο 2013 ένα σχέδιο δράσης που περιλαμβάνει 15 συγκεκριμένες προτάσεις.

Αυτό το σχέδιο δράσης αποτελεί θετικό βήμα, αλλά οι χώρες εκτός των G20 πρέπει επίσης να συμμετέχουν στο σχεδιασμό. Βασικές δράσεις θα πρέπει να συμπεριληφθούν όπως είναι η αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών, η από χώρα σε χώρα υποβολή εκθέσεων και η δημοσιοποίηση της πραγματικής κυριότητας. Επιπλέον, οι εναλλακτικές λύσεις στο υπάρχον «ίσοις όροις» φορολογικό σύστημα πρέπει να διερευνηθούν.

- Δημιουργία δεσμευτικής μαύρης λίστας Ευρωπαϊκών φορολογικών παραδείσων, προκειμένου να υπάρχει μια συνεκτική προσέγγιση κατά

των φορολογικών παραδείσεων. Βασιζόμενες σε αντικειμενικά κριτήρια, οι χώρες της ΕΕ θα πρέπει να δημοσιεύουν μια κοινή μαύρη λίστα που θα διασφαλίσει μεγαλύτερη συνεργασία για τις κυρώσεις.

Οι χώρες που περιλαμβάνονται στον κατάλογο θα αντιμετωπίσουν αυτόματα αντίμετρα, που θα εφαρμόζονται από όλα τα κράτη-μέλη. Οι κυρώσεις θα πρέπει να ισχύουν και για τις ευρωπαϊκές εταιρείες που δεν συμμορφώνονται με τους φορολογικούς κανόνες της ΕΕ και χρησιμοποιούν αυτούς τους φορολογικούς παραδείσους για να μειώσουν τους φορολογικούς λογαριασμούς τους. Ποιο θα είναι το κόστος αυτών των πολιτικών; Ο ρόλος της κυβέρνησης θα πρέπει να είναι η εξυπηρέτηση των συμφερόντων όλων των ανθρώπων. Έχει καθήκον να διασφαλίσει ότι όλοι οι πολίτες της είναι σε θέση να απολαμβάνουν τα ελάχιστα πρότυπα υγειονομικής περίθαλψης, εκπαίδευσης, στέγασης, απασχόλησης και ευκαιριών. Οι δαπάνες για την παροχή αυτών προέρχονται από όλη την κοινωνία, κατ' αναλογία, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που μπορούν να τις αντέξουν οικονομικά πιο εύκολα. Ένα παράδειγμα των πολιτικών μπορεί να δει κανείς στην Ισπανία, όπου η καθολική κάλυψη της πολιτικής ελάχιστου εισοδήματος θα κοστίζει 1,8 δις € (πλέον των τρεχόντων 843 εκατ. € που δαπανώνται για αυτή την πολιτική).

Κάτι τέτοιο θα εξασφαλίσει ελάχιστο εισόδημα για επιπλέον 407.000 νοικοκυριά, φτάνοντας έτσι συνολικά τα 1.178.000 άτομα που επί του παρόντος βρίσκονται εκτός συστήματος. 1,8 δις ευρώ αποτελούν μόνο το 36 τοις εκατό του εκτιμώμενου ετήσιου εισοδήματος, το οποίο θα αυξήσει ένας φόρος επί των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών (ΦΧΣ). Ένας ΦΧΣ 0,05 τοις εκατό θα μπορούσε να αυξήσει τα έσοδα κατά € 300 δις ετησίως σε παγκόσμιο επίπεδο, και έως € 5δις στην Ισπανία. Σε οκτώ ημέρες, ένας παγκόσμιος ΦΧΣ θα αποφέρει αρκετά χρήματα για να εξασφαλισθεί πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε 72 εκατομμύρια παιδιά παγκοσμίως που σήμερα δεν πάνε σχολείο (μεταξύ 10 έως 15 δισεκατομμυρίων ετησίως).

Μπορεί η Ευρώπη να αντέξει οικονομικά αυτές τις εναλλακτικές; Ναι, αν λάβουμε υπόψη όλες τις συνέπειες που διακυβεύονται. Διατηρώντας την ίδια πορεία, η Ευρώπη θα οδηγηθεί σε μια δεκαετία στασιμότητας της

ανάπτυξης αλλά και κοινωνικών αναταραχών. Πρέπει να προωθηθούν κοινωνίες, που βάζουν τους ανθρώπους πρώτα. Κάτι τέτοιο έχει οικονομική βάση αν οι σχετικές αλλαγές πολιτικής είναι προς την κατεύθυνση φορολογικής δικαιοσύνης και ενός ρυθμιζόμενου χρηματοπιστωτικού τομέα. Η Ευρώπη μπορεί να δώσει αυτές τις εναλλακτικές λύσεις, αλλά δεν μπορεί να αντέξει το status quo, το πραγματικό κόστος του οποίου είναι μια χαμένη δεκαετία.

Μια ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική πρέπει να επιλύει τις διαφορές που προκύπτουν από τον αυξανόμενο πλουραλισμό του τρόπου ζωής και των μοντέλων κοινωνικής ασφάλισης. Η παρούσα εργασία έχει δείξει την τεράστια διαφορά μεταξύ του ποσοστού των ανθρώπων που εργάζονται με χαμηλούς μισθούς (ατομικό εισόδημα) και εκείνων είναι φτωχοί εργαζόμενοι (εισόδημα των νοικοκυριών). Η καθημερινή πραγματικότητα των γυναικών είναι ένα εντυπωσιακό παράδειγμα από αυτή την άποψη. Όσοι εργάζονται στον τομέα των χαμηλόμισθων εργασιών είναι κυρίως γυναίκες. Αλλά όταν κοιτάζουμε την ομάδα των φτωχών εργαζόμενων, δηλαδή, εκείνων των οποίων τα εισοδήματα είναι κάτω από το όριο της φτώχειας, ακόμη κι αν εξακολουθούν να έχουν δουλειά, βλέπουμε ότι αποτελείται κυρίως από άνδρες. Παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες συχνά εργάζονται σε «κακές» θέσεις εργασίας, που δεν καλύπτονται από συλλογικές συμβάσεις εργασίας, προστατεύονται από τη φτώχεια, αν είναι παντρεμένες ή ζουν σε νοικοκυριά.

Αυτό είναι «καθυστασιακό» μόνο εν πρώτοις. Τα περισσότερα κράτη - μέλη της ΕΕ δεν έχουν πολιτικές για να βοηθήσουν τις γυναίκες να αποκτήσουν τη δική τους κοινωνική ασφάλιση, αλλά βασίζονται σχεδόν πάντα σε πολιτικές, όπου οι γυναίκες αποκτούν οικονομική ασφάλεια μέσω των συζύγων τους. Εν όψει της μακρόχρονης τάσης μείωσης του αριθμού των γάμων και των αυξανόμενων ποσοστών διαζυγίων, λόγω των ατομικιστικών τάσεων στην κοινωνία, ο δρόμος αυτός είναι πολύ επικίνδυνος για να ακολουθηθεί. Ιδίως τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και τα κράτη- μέλη της ΕΕ θα λάβουν επιτέλους σοβαρά την ισότητα των φύλων και θα προτείνουν πολιτικές που θα λαμβάνουν την κατάσταση των γυναικών υπόψη και να προσπαθήσουν να βελτιώσουν τη θέση των

γυναικών στην κοινωνία όσον αφορά την απασχόληση, το εισόδημα, την ευημερία και τη συνταξιοδότηση.

Πράγματι, η παροχή ατομικής ασφάλειας δεν σημαίνει μόνο το σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά και τη βελτίωση των ευκαιριών των γυναικών στην αγορά εργασίας. Αυτό σημαίνει την εισαγωγή κατώτατων μισθών σε όλη την Ευρώπη, τη δημιουργία ίσων συλλογικών συμβάσεων και νόμων για επαγγέλματα που ασχολούνται κυρίως άνδρες και γυναίκες, αντιμετώπιση με αποφασιστικότητα της «τιμωρίας» της μερικής απασχόλησης και της εφαρμογής ενός μεγάλου φάσματος μέτρων, που θα επιτρέψουν στις γυναίκες να ασκήσουν επαγγελματική απασχόληση πέραν της οριακής εργασίας μερικής απασχόλησης.

Εκτός από την παροχή υπηρεσιών παιδικής μέριμνας και ολοήμερων σχολείων, κάτι τέτοιο περιλαμβάνει έναν πολιτιστικό μετασχηματισμό όπου η μη αμειβόμενη εργασία είναι, επίσης, ομοιόμορφα κατανομημένη μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι σκανδιναβικές χώρες έχουν επιδείξει ιδιαίτερη επιτυχία στην ανάπτυξη προς αυτή την κατεύθυνση.

Σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, μπορεί κανείς να δει τις διαδικασίες του κοινωνικού κλεισίματος: η κοινωνική κινητικότητα, μέσω του γάμου ή των μακροχρόνιων συνεργασιών έχει μειωθεί δραματικά τα τελευταία χρόνια. Αυτό δημιουργεί ένα κοινωνικό χάσμα μεταξύ των νοικοκυριών που αντιμετωπίζουν το διπλό κίνδυνο της φτώχειας και των νοικοκυριών που απολαμβάνουν ένα διπλό δίχτυ ασφαλείας. Από τη μία πλευρά, οι δύο εταίροι έχουν χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης και ελάχιστες προοπτικές στην αγορά εργασίας, η οποία συμπληρώνεται από ένα αδύναμο βαθμό κοινωνικής ασφάλισης.

Από την άλλη πλευρά, τα πιο πλούσια νοικοκυριά αποτελούνται από διπλά ζευγάρια εργαζομένων, που κερδίζουν υψηλά εισοδήματα, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να έχουν ιδιωτική ασφάλιση εκτός από τις παροχές της κυβέρνησης. Είναι πολύ σημαντικό γιατί δεν αποτελεί μία στιγμιαία κατάσταση, ενώ οι συνέπειές της θα επηρεάσουν πολλές γενιές: τα παιδιά θα λάβουν την αντίστοιχη εκπαίδευση και οι γονείς θα λάβουν την αντίστοιχη φροντίδα, όταν είναι γέροι και αδύναμοι. Μέσω της

κληρονομιάς, οι ευκαιρίες και οι κίνδυνοι συσσωρεύονται δραματικά και στις δύο πλευρές. Είναι αυτή η διπλή κοινωνία που θέλει η Ευρώπη; Ένα ενδιαφέρον θέμα της σύγχρονης εποχής είναι: οι αυξανόμενες ανισότητες και η αυξανόμενη πόλωση μεταξύ «πλούσιων» και «φτωχών», ενδέχεται να οδηγήσει σε μια ισχυρή διάβρωση της μεσαίας τάξης; Πράγματι, υπάρχουν ενδείξεις καθοδικής κινητικότητας της μεσαίας τάξης σε πολλές δυτικές χώρες. Για παράδειγμα, ενώ οι ανειδίκευτοι αποκλείονται από το εργατικό δυναμικό, οι ανειδίκευτες θέσεις εργασίας καταλαμβάνονται από ειδικευμένα άτομα από τις μεσαίες τάξεις, οι οποίοι στη συνέχεια είναι λιγότερο πιθανό να αποκτήσουν ποιοτικές θέσεις εργασίας και ένα καλό εισόδημα. Το κύριο πρόβλημα είναι ότι οι δυτικές δημοκρατίες έχουν ωφεληθεί από εύπορες μεσαίες τάξεις με περισσότερο ή λιγότερο σταθερές πολιτικές προτιμήσεις, υποστηριζόμενες από σταθερά κυβερνητικά κόμματα. Εάν οι μεσαίες τάξεις συρρικνώνονται και βιώνουν μία καθοδική κινητικότητα, τότε η υποστήριξη για τις παραδοσιακές δημοκρατικές κυβερνήσεις μας είναι πιθανό να μειωθεί, λόγω της αύξησης του πολιτικού αποκλεισμού και της απάθειας μεταξύ των μεγαλύτερων τμημάτων της κοινωνίας από τη μία πλευρά και λόγω της αυξημένης πολιτικής και του δυναμικά αντιδημοκρατικού ριζοσπαστισμού των πολιτών, οι οποίοι δεν δέχονται τέτοιες μεταβολές από στην άλλη. Στο επιστημονικό επίπεδο, η απόδειξη της παρακμής της μεσαίας τάξης εξακολουθεί να είναι περίπλοκη (Gornick & Jäntti, 2013). Ωστόσο, η συζήτηση αποκαλύπτει επίσης ένα πρόβλημα όσον αφορά την καταλληλότητα και την ποιότητα των πολιτικών και της πολιτικής προσφοράς στα δημοκρατικά μας συστήματα.

Ο μόνος τρόπος για να ανταποκριθεί η Ευρώπη σε αυτές τις προκλήσεις, δεν είναι μόνο να ενισχύσει τις πολιτικές οικονομικής ανάπτυξης μέσω ενός εκτεταμένου οικονομικού προγράμματος για την προώθηση της αγοραιοποίησης, αλλά και να πιέσει με αποφασιστικότητα για την επέκταση της Κοινωνικής Ένωσης, η οποία ήταν πάντα μέρος του ευρωπαϊκού μοντέλου, αλλά όχι τόσο έντονα τα τελευταία 100 χρόνια. Μια σύγχρονη και επιτυχημένη Ευρώπη πρέπει να αντισταθεί στην πρόσκληση για βραχυπρόθεσμες λύσεις για την οικονομική ανάπτυξη

αντί να επιλύσει οξύτατα κοινωνικά προβλήματα όπως είναι οι ανισότητες.

Όπως η παρούσα εργασία απέδειξε σε μεγάλο βαθμό, η αυξανόμενη επιλογή σε προγενέστερο στάδιο στα εκπαιδευτικά συστήματα, οι περικοπές στις παροχές της κυβέρνησης, η απελευθέρωση των αγορών εργασίας και η προσποίηση της άγνοιας του γεγονότος ότι ο αριθμός των φτωχών εργαζομένων αυξάνεται, επιτρέποντας τον πλούτο να συσσωρεύεται χωρίς επαρκή φορολόγηση από την ΕΕ, αγνοώντας τον πολιτικό αποκλεισμό των ανθρώπων που βρίσκονται στο κάτω μέρος της κοινωνίας λόγω των αδύναμων πολιτικών που ευνοούν την ενεργό συμμετοχή των πολιτών, σίγουρα αυξάνουν τις ανισότητες και αποδυναμώνουν την Ευρώπη ως ήπειρο που ενδιαφέρεται για την κοινωνική πρόοδο. Οι πιο ισχυρές χώρες της Ευρώπης πρέπει να δώσουν ίση έμφαση στην απασχόληση και στην ευημερία, να τονίσουν επενδύσεις στην εκπαίδευση που να είναι προσανατολισμένες στο μέλλον, να βεβαιώσουν ότι οι πολιτικές τους για την εκπαίδευση και την αγορά εργασίας είναι εξαιρετικά αποτελεσματικές, να προσφέρουν ένα ολοκληρωμένο φάσμα υπηρεσιών και να επιδιώκουν ενεργητικές κοινωνικές πολιτικές.

Οι Σκανδιναβικές χώρες, για παράδειγμα, μπορούν να υπερηφανευθούν για την ύπαρξη ενός εξαιρετικά δυνατού προφίλ σε αυτόν τον τομέα, συνδυάζοντας υψηλά επίπεδα επιτευγμάτων στην εκπαίδευση από την πλειοψηφία των πολιτών και ένα υψηλό επίπεδο κοινωνικής ασφάλειας ως προστασίας έναντι της ανεργίας, της αρρώστιας και των γηρατειών.

Εάν και το πολιτιστικό περιβάλλον τους είναι διαφορετικό από τις άλλες χώρες της ΕΕ, τα επιτεύγματά τους δεν μπορούν να αγνοηθούν ή να αξιολογηθούν ως άνευ σημασίας, εφόσον οι χώρες αυτές δείχνουν ότι οι ανισότητες δεν είναι μοίρα αλλά μια σειρά πολιτικών. Η παρούσα εργασία προσπάθησε να δείξει ότι οι ανισότητες στην Ευρώπη δεν είναι ένα πρόσφατο φαινόμενο και ότι έχουν αυξηθεί σε γενικές γραμμές τα τελευταία χρόνια στις περισσότερες χώρες της ΕΕ, αν και με πολλές εθνικές και ιστορικές διαφορές. Το σημαντικό ζήτημα για την Ευρώπη δεν είναι κατά πόσον οι ανισότητες είναι αποδεκτές, γιατί οι Ευρωπαϊκές δημοκρατίες (και άλλες) πάντα ζούσαν με αποδεκτά επίπεδα ανισοτήτων

στην κοινωνία. Το ζήτημα είναι μάλλον ποια είναι τα αποδεκτά επίπεδα ανισοτήτων και ποιος μπορεί να αποφασίσει σχετικά με το ποια είναι τα όρια που θα πρέπει να υπάρχουν στις ανισότητες: αυτό είναι το θεμελιώδες πολιτικό ζήτημα για τις δημοκρατίες μας, τόσο σε εθνικό όσο και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Βιβλιογραφία

Aghion, P., Bolton, P., 1992, Distribution and growth in models of imperfect capital markets. *European Economic Review* 36, 603-611

Ahluwalia, M.S.1976, Inequality, Poverty and Development, *Journal of Development Economics*, 3, 307-342

Anand, S. and Kanbur, S.M.R. 1993, Inequality and Development: A critique, *Journal of Development Economics*, 41, 19-43

Andersson, E. and Subramanian, S.V. 2006, Explorations of neighbourhood and educational outcomes for young Swedes. *Urban Studies* 43(11): 2013–2025

Becker, G. 1962, Investments in human capital: a theoretical analysis, *Journal of Political Economy*, Vol. 70, pp. 9-44. FEP Working Paper no. 121, November 2002

Becker, G. 1964, *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*, 3rd Edition, 1993, Chicago and London: The University of Chicago Press.

Becker, G. S. and Chiswick, B.R.1966,Economics of Education and Distribution of Earnings, *American Economic Review* 56(2): 358-369.

Borts, G.H. and Stein, J.L.1964, *Economic Growth in a Free Market*, New York: Columbia University Press.

Bourguignon, F. and Morrisson, C. 1998, Inequality and Development: The Role of Dualism, *Journal of Development Economics*, 57, 233-257.

Brown, G.1977, *The Implications of Horizontal Inequality for Aid*, CRISE Working Paper No. 36. CRISE, Oxford University.

Chakraborty, S. and Das, M. 2005, Mortality, Human Capital and Persistent Inequality, *Journal of Economic Growth* 10(2), 159-192.

Champernowne, P.G. and Cowell, F.A. 1998, *Economic Inequality and Income Distribution*, Cambridge University Press.

Checchi, D.2000, *Does Educational Achievement Help to Explain Income Inequality?*, Working Paper n.11.2000, University of Milan, Italy.

Cooper, S.J., Durlauf, S.N. and Johnson, P.A. 1994, *On the Evolution of Economic Status Across Generations*, American Statistical Association, Papers and Proceedings, 50-58.

Cornia, G. A. and Kiiski, S. 2001, *Trends in Income Distribution in the Post World War II Period: Evidence and Interpretation*, WIDER Discussion Paper No. 89. Helsinki: UNU /WIDER.

Crouch, C. 2013, *Entrenching neo-liberalism: the current agenda of European social policy*. In: Countouris, N.; Freedland, M. (Ed.): *Resocialising Europe in a time of crisis*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 36- 60.

Crozet, M. and Koenig-Soubeyran, P.2004,Trade liberalization and the internal geography of countries”, Documents de Travail du CREST 2002-37, INSEE, Paris.

De Gregorio, J., & Lee, J. 2002). Education and income inequality: New evidence from cross country data. *The Review of Income and Wealth*, 48, 395-416.

DeLuca S, Dayton GJ. 2009. Gautreaux mothers and their children: an update. *House Policy Debate* 20:2.

Dillabough, J.A., Kennelly, J. & Wang, E. 2007, *Warehousing young people in urban Canadian schools: Gender, peer rivalry, and spatial containment*. In K. N. Gulson & C. Symes (Eds.), *Spatial theories of education: Policy and geography matters* (pp.131-154). New York: Routledge.

Dubet, F. 2014, *La préférence pour l'inégalité. Comprendre la crise des solidarités*. Paris: Seuil.

Duro, Juan Antonio. 2001, *Regional income inequalities in Europe: An updated measurement and some decomposition results*. Processed, Instituto de Análisis Económico csic.

Eicher T.S. and C. Garcia-Penalosa. 2001, Inequality and growth: the dual role of human capital in development, *Journal of Development Economics* 66, 173-197

Eurofound (2010): *Working poor in Europe*.

European Commission 2013, Social Investment Package. *Investing in Health. Staff Working Document*.

Accessible at:

[http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1044&langId=en&newsId=1807
& moreDocuments=yes&tableName=news](http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1044&langId=en&newsId=1807&moreDocuments=yes&tableName=news), Access [October 1st 2015]

Eurostat. 2020,. *Regions: Nomenclature of Territorial Units for Statistics (nuts)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Fields, G. 1979), A Welfare Economic Approach to Growth and Distribution in the Dual Economy, *Quarterly Journal of Economics*, 93, 325-353.

Firebaugh, G.2003, *The new geography of global income inequality*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Galor, O. and Tsiddon, D.1997a, The Distribution of Human Capital and Economic Growth. *Journal of Economic Growth* 2(1): 93-124.

Galor, O. and Tsiddon, D.1997b, Technological Progress, Mobility, and Economic Growth. *American Economic Review* 87(3): 363-382.

Galor, O., Zeira, J., 1993. Income distribution and macroeconomics. *Review of Economic Studies* 60, 35-52.

Galster, G.2007, Should policy makers strive for neighbourhood social mix? An analysis of the Western European evidence base, *Housing Studies* 22, 523-545.

Galster, G. 2010, *The mechanism(s) of neighbourhood effects: theory, evidence and policy implications*, in Neighbourhood effects research: new perspectives (eds) van Ham M et al. (Springer, Dordrecht) pp 23-56.

Glomm, G. and Ravikumar, B. 1992, Public versus private investment in human capital: Endogenous growth and income inequality, *Journal of Political Economy* 100, 818-834.

Graham, H.2002, *Tackling inequalities in health in England: remedying disadvantage, narrowing gaps or reducing gradients?* Internal discussion paper. Health Development Agency, London.

Griliches, Z.1997, *Education, Human Capital, and Growth- A Personal Perspective*, paper presented at the Memorial Conference for Yoram Ben-Porath, Jerusalem, October 1993; *Journal of Labor Economics* , 15(1), part 2: S330-S344.

Gujarati, D.M. 1995, *Basic Econometrics*, third edition, McGraw-Hill: New York.

Gulson K; Symes C, (eds.), 2007, *Spatial Theories of Education: Policy and Geography Matters*, Routledge, New York.

- Johnston, L. D., Terry-McElrath, Y. M., O'Malley, P. M., & Wakefield, M. 2005, Trends in recall and appraisal of anti-smoking advertising among American youth: Results from the Monitoring the Future surveys, 1997–2001. *Prevention Science*, 6, 1–19.
- Hannum, E. & Buchmann, C. 2005, Global Educational Expansion and SocioEconomic Development, *World Development* 33: 333-354.
- Hassler, J. & Mora, J.V.R. 2000, Intelligence, Social Mobility, and Growth. *American Economic Review* 90(4): 888-908.
- Heshmati A. 2004), A review of decomposition of income inequality, IZA Discussion Paper 2004:1121.
- Horemans, J. & Marx, I. 2013, *In-work poverty in times of crisis: do part-timers fare worse?* ImPRovE Discussion Paper 13/14-2013. Antwerp.
- Hvistendahl, M.2014, While emerging economies boom, equality goes bust. Inequality spikes in developing nations around the world. In: *Science*, Vol. 344 (6186), pp. 832-835.
- Kalina, T., Weinkopf, C. 2013, *Niedriglohnbeschäftigung 2011: Weiterhin arbeitet fast ein Viertel der Beschäftigten in Deutschland für einen Niedriglohn.* IAQ-Report 2013-01, Institut für Arbeit und Qualifikation (IAQ).
- Knight, J.B. 1976, Explaining Income Distribution in Less Developed Countries: A Framework and an Agenda, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 38, 161-177.
- Knight, J. & Sabot, N.1983, *Education, skills and inequality: the East African natural experiment*, Oxford for World Bank.

Krugman, P. and Elizondo, L.R. 1996, Trade policy and the third world metropolies, *Journal of Development Economics*, 49, pp. 137-150.

Kuznets, S. 1955, Economic Growth and Income Inequality, *American Economic Review*, 45(1), 1- 28.

Lefebvre H. 1991 [1974], *The Production of Space* translated by D Nicolson-Smith, Blackwell, Oxford.

Lecaillon, J.1984, *Income distribution and economic development: An analytical survey*, International Labour Office, Geneva.

Lipshitz, G.1992, *Regional Disparities: The Canadian Case in the Theoretical Context*, Study funded by the Israel Association for Canadian Studies.

Lohmann, H.2009, Welfare States, Labour Market Institutions and the Working Poor: A Comparative Analysis of 20 European Countries, *European Sociological Review*, Vol. 25 (4), pp. 489-504.

Lopez, R. E., V. Thomas, et al.1998, *Addressing the Education Puzzle: the Distribution of Education and Economic Reforms*. Washington, DC, World Bank, Economic Development Institute, Office of the Director and Macroeconomic Management and Policy Division.

Lupton, R., and Kintrea, K. 2011, Can community-based interventions on aspirations raise young people's attainment? *Social Policy and Society*, 10 (03). pp. 321-335

Lupton, R. and Kneale, D.2011,*Theorising and Measuring Place in Neighbourhood Effects Research: The Example of Teenage Parenthood in England*. in van Ham M., Manley D., Bailey N., Simpson L. &Maclennan D. (eds) (2011) *Neighbourhood Effects Research: New Perspectives*. Dordrecht:Springer.

Marx, I., Nolan, B. 2012, In-Work Poverty. AIAS, GINI Discussion Paper 51.

Overman, Henry G. and Diego Puga. 2002, Unemployment clusters across European regions and countries. *Economic Policy* 34(forthcoming).

Mincer, J. 1958, Investment on human capital and personal income distribution”, *Journal of Political Economy*, Vol. 66, pp. 281-302.

Mincer, J. 1991, Human capital, technology, and the wage structure: what do time series show?, NBER WP 3581, January.

Mincer, J. 1962, *Human capital responses to technological change in the labor market*, in *Studies in Human Capital*, Elgar.

Mincer, J.1974, Economic development, growth of human capital, and the dynamics of the wage structure, *Journal of Economic Growth*, 1, pp. 29-48.

Motonishi, T. 2006, *Why Has Income Inequality in Thailand Increased? An Analysis Using 1975- 1998 Surveys*, Economics and Research Department Working Paper Series No 43, Asian Development Bank.

Paluzie, E. 2001, *Trade policy and regional inequalities*, *Papers in Regional Science*, 80, 67-85.

Park, K. H.1996, Educational Expansion and Educational Inequality on Income Distribution. *Economics of Education Review* 15(1): 51-58.

Peña-Casas, R.; Ghailani, D. 2011, *Towards individualizing gender in-work poverty risks*. In: Fraser, N.; Gutiérrez, R.; Peña-Casas, R. (Ed.): *Working poverty in Europe: a comparative approach*. Bakingstoke: Palgrave Macmillan.

Piketty, T. 2014, *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge: Harvard University Press.

Robinson, S. 1976, A Note of the U Hypothesis Relating Income Inequality and Economic Development, *American Economic Review*, 66, 437-440.

Salverda, W.; Nolan, B.; Checchi, D.; Marx, I.; McKnight, A.; György Tóth, I.; van de Werfhorst, H. 2014, *Changing Inequalities in Rich Countries. Analytical and Comparative Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.

Sandel, M. J. 2012, *What Money Can't Buy. The Moral Limits of Markets*. London: Allen Lane.

Schultz, T. 1961a, Investment in human capital, *American Economic Review*, Vol. 51 (1), pp. 1-17.

Schultz, T. 1961b, *The concept of human capital: reply*, in M. Blaug, *Economics of education* 1, pp. 58-64.

Schultz, T. 1963, *Economics of the Family*, NBER, Chicago University Press.

Schraad-Tischler, D., Kroll, C. 2014, *Social Justice in the EU. A Cross-National Comparison*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. Available at http://www.sginetwork.org/docs/2014/basics/Social_Justice_in_the_EU_2014.pdf, Access [10 October 2015].

Schultz, T.W. 1962, Reflections on Investment in Man, *Journal of Political Economy*, 70(5:2), 1-8.

Stiglitz, J. E. 2013, *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York City: Norton.

Sykes, B. & Musterd, S. 2010, Examining Neighbourhood and School Effects Simultaneously: What Does the Dutch Evidence Show? *Urban Studies*. Available at:
<<http://usj.sagepub.com/content/early/2010/08/31/0042098010371393>>
[Accessed 9 October 2015]

Taylor S, Woody S, Koch WJ, McLean P, Paterson RJ, Anderson KW 1996, Cognitive restructuring in the treatment of social phobia. *Behaviour Model*. 21:487–511.

Thomson, D. 2002, Jump city: Parkour and the traces. *South Atlantic Quarterly*, 107(2), 251- 263.

Thorbecke, E. & Charumilind, C. 2002, Economic Inequality and its Socioeconomic Impact. *World Development* 30(9): 1477-1495.

Thrupp, M. 1999, *Schools making a difference: Let's be realistic! School mix, school effectiveness and the social limits of reform*. Buckingham, UK: Open University Press.

Wilkinson, R and Pickett, K. 2009, *A critical reading of The Spirit Level: why equality is better for everyone*.

Williamson, J. 1965, Regional inequality and the process of national development: A description of patterns, *Economic Development and Cultural Change*, 13: 3-45.

Williamson, O.E. 1991, Strategizing, economizing, and economic organization. *Strategic Management Journal*.

Wolf, A. 2004, Education and Economic Performance: Simplistic Theories and their Policy Consequences. *Oxford Review of Economic Policy* 20(2): 315-333.

Ιστοσελίδες

<http://ec.europa.eu/eurostat>

<http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE>